

Dr Nusret Šehić

NEKA PITANJA AGRARNIH ODNOSA U POLITICI MUSLIMANSKOG AUTONOMNOG POKRETA

Naša historiografija o muslimanskom autonomnom pokretu gotovo do danas sudi o njemu kao pokretu, koji je počeo i završio kao akcija za uspostavu vjerske i vakufsko-mearifске autonomije za pripadnike islamske vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini. Gubilo se iz vida da se pomenuti pokret nije u svom programu samo sveo u uske okvire vjersko-prosvjetne autonomije već da je njegova programska platforma daleko šira i da su u njoj od početka zahtjevi iz domena agrarno-imovinskih odnosa imali važno mjesto. Ova akcija Muslimana ima od svoje pojave neosporno političko obilježje koja u svojoj posljednjoj fazi dobija značaj dobro organizirane političke djelatnosti koju inicira i njome rukovodi politička organizacija, izrasla iz ovog pokreta — Muslimanska narodna organizacija. Ne treba, takođe, izgubiti iz vida činjenicu da je i prije konstituisanja autonomnog pokreta došao do izražaja opozicioni odnos određenih muslimanskih krugova prema okupacionoj upravi manifestovan prvenstveno u kritici njene agrarne politike i u zahtjevu da se ona reguliše i primjenjuje u skladu s otomanskim propisima.¹⁾

Već je u jednom drugom radu istaknuto da u prvoj fazi autonomnog pokreta taj muslimanskoj akciji daje vođstvo na čelu sa bivšim muftijom Ali Fehmi Džabićem i da se u to vrijeme pitanjima iz domena vjersko-vakufске problematike daje prvorazredno značenje.^{1a)} I tada su, doduše, u

1) Riječ je o akciji muslimanskih posjednika iz trgovačkog i sarajevskog okružja koji su pokušali preko sultana da interveniraju da okupaciona uprava u Bosni i Hercegovini prestane da krši otomanske agrarne propise i s tim u vezi postavili su konkretne prijedloge. — *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju*. Građa koju je sabrao i uređio Ferdo Hauptmann. Izdanje Arhiva SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1967, dok. 4. od novembra 1895, str. 63. (Dalje: *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*... Građa).

1a) Vidi o tome moj rad pod naslovom, »Pokret Muslimana za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju u svjetlu pregovora sa Zemaljskom vladom za Bosnu i Hercegovinu 1901. godine«. PRILOZI Instituta za istoriju, Sarajevo, god. IX/1, Sarajevo 1973. godine, br. 9/1.
Na značaj agrarne komponente u muslimanskom autonomnom pokretu prvi je ozbiljnije ukazao prof. dr Ferdo Hauptmann u predgovoru navedene knjige građe pod naslovom, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju*, str. 26, 27.

programu pokreta uključeni zahtjevi koji tangiraju i agrarno-imovinske odnose, ali su oni, ipak, u drugom planu i podređeni su navedenim prioritetnim pitanjima.

Zanimljivo je u ovim uvodnim napomenama takođe istaći da austro-ugarski politički faktori, a i sam B. Kalaj, nisu sumnjali u politički karakter muslimanske akcije, koja je samo zaodjevena prema njihovoj ocjeni, u ruho vjersko-školskog programa.²⁾

Potiskivanje iz muslimanskog vodstva onog kruga ljudi koji su bili pod uticajem Ali Fehmi Džabića i preuzimanje rukovodstva pokreta od 1905. od strane najuticajnijih zemljišnih posjednika na čelu s Alibegom Firdusom, imalo je taj značaj da u gotovo svim bitnijim programskim obilježjima akcija muslimanske opozicije dobija karakter političkog pokreta. Ne samo da sada u prvi plan izbijaju oni programski zahtjevi koji se odnose na agrarno-imovinske odnose, u kojim pitanjima muslimanska opozicija ima jedan dosta razrađen program, nego se tada postavljaju na dnevni red i takva pitanja koja iniciraju određene političke promjene u strukturi okupacionog sistema vlasti. Podvrgavajući najoštrijoj osudi policijski sistem uprave, koji se primjenjuje putem izvanrednih policijskih mjera, internacije, protjerivanja iz mjesta u mjesto i dr., zatim kroz zabranu djelovanja javnih korporacija s političkim programom, vodstvo muslimanskog pokreta stavilo je na dnevni red borbu za konkretne političke ciljeve, kao što su autonomija općina i obezbjeđenje na taj način samouprave stanovništva u upravljanju, zatim borbu za političke slobode i građanska prava da bi se kroz sve to postavio konačan zahtjev za obrazovanje u Bosni i Hercegovini narodnog predstavništva. U svojoj političkoj akciji ono nastoji mobilizirati muslimansko stanovništvo na ostvarenju neposrednih političkih zahtjeva, kao što su borba za slobodu štampe, a protiv cenzure, za masovno učešće stanovništva u općinskim izborima itd.

Cjelokupna akcija na ostvarenju programa borbe za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju postala je tako sastavni dio borbe za ostvarenje političkih sloboda bez kojih »...ne može biti govora ni o kakvim trajnim ustupcima od strane vlade i ni o kakvoj sistematskoj akciji sa strane naroda«.³⁾

Programska platforma muslimanskog autonomnog pokreta sadrži, međutim, očigledna protivrječja. Dok na planu svojih političkih zahtjeva vodstvo muslimanskog autonomnog pokreta izražava težnje koje su gotovo na liniji onog što je građanska klasa u pojedinim zemljama u procesu političke emancipacije formulisala kao svoj politički program, s druge strane ono u svom programu za regulisanje agrarno-imovinskih pitanja, kao predstavništvo upravo muslimanskih zemljoposjednika, ispoljava krajnju kon-

2) Navedena knjiga građe pod naslovom, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju*, Dok. 26, od 13. januara 1901. godine, str. 122. Ocjenjujući prvi nacrt muslimanskog statuta o vjersko-prosvjetnoj autonomiji Muslimana iz decembra 1900. godine, Kalaj je, pored ostalog, istakao da on sadrži opštu deklaraciju koja izlazi daleko izvan okvira vlastitih želja Muslimana i očigledno treba da bude apel da oni ostvare jedno autonomno političko jedinstvo čak s administrativnom podjelom, da postanu, drugim riječima, jedan politički faktor, skoro u neku ruku država u državi. Isto, str. 122.

3) »Musavat« (»Jednakost«), god. II, br. 14 od 30. maja 1907.

zervativnost, klasnu ograničenost u težnji da sačuva svoje privilegije stečene u periodu otomanske uprave u Bosni i Hercegovini. Ono je stoga očigledno kratkovidno i ne shvata nove političko-društvene promjene kada i u uslovima austrougarske okupacije uporno insistira na striktnom pridržavanju otomanskih agrarnih propisa i suprostavlja se onim naredbama okupacione uprave koje su, u cilju ublažavanja klasnih suprotnosti, objektivno vodile računa o zaštiti interesa zemljoposjedničke klase.

Iako okupaciona uprava nije inaugurisala radikalnu izmjenu agrarnih odnosa i praktično ostala na politici fakultativnog, a ne obligatnog otkupa kmetova, muslimanski zemljišni posjednici realno nisu više mogli računati da će u novoj upravi imati onakvu potporu i podršku u očuvanju svojih klasnih interesa kako je to bilo za vrijeme otomanske uprave. Sam čin austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine proizveo je psihološki efekat u osnovnoj masi seljaštva, opterećenog kmetskim odnosima, takve vrste da se u njemu stvaralo uvjerenje da je na dnevnom redu oslobođenje kmetskih odnosa i da age i begovi neće u novim političkim uslovima moći više računati na onakvu zaštitu svojih klasnih interesa kako je to bilo u otomanskoj eri. Svakako se i tim momentom, pored ostalog, može objasniti česta pojava neispunjavanja ili samo djelomičnog ispunjavanja svih onih obaveza kojima su kmetovi u odnosima prema zemljišnim posjednicima bili opterećeni i s tim u vezi pojava brojnih žalbi aga i begova na njihove kmetove, sa čije strane nailaze iz dana u dan bilo na otvoren bilo na pasivan otpor. Bilo je pritužbi takvog karaktera da kmetovi jednostavno ne dozvoljavaju svojim agama pristup na čifluk, da su naoružani i spremni na otvoren obračun. Zvanično su se okupacione vlasti stavljale na stranu zemljišnih posjednika i u nemogućnosti da u pojedinim konkretnim slučajevima otvorenog seljačkog otpora interveniraju, savjetovali su zemljišnim posjednicima da sami organizuju otpor i da se naoružani suprotstave nepokornom seljaštvu. Međutim, brojne žalbe i pritužbe muslimanskih zemljišnih posjednika administrativnim vlastima ostajale su neriješene ili se odugovlačilo s njihovim rješavanjem, pa se često dešavalo da je beg na koncu odustao od daljeg parničenja.

Kako je već prethodno pomenuto u programu muslimanskog autonomnog pokreta, posebno u njegovoj posljednjoj fazi, zahtjevi koji se odnose na agrarno-imovinska pitanja zauzimali su dominantno mjesto. Oni su obuhvatali i složena i značajna pitanja. Vođstvo muslimanskog pokreta u svojim zahtjevima polazilo je od turskog agrarnog zakonodavstva, optužujući okupacionu upravu da je svojim mjerama u ovoj oblasti odstupala od turskih propisa ili je dopuštala da budu ozbiljno povrijeđeni. Okupacionoj upravi se, između ostalog, prigovaralo da je izvršila uzurpaciju šumskog posjeda (baltalika) i ispaša (mera) u korist erara, a na štetu privatnih vlasnika i općina. S tim u vezi traženo je da se sva privatna zemljišta, uzurpirana od strane države, vrate privatnim vlasnicima i općinama. Smatralo se, takođe, da su begovi protuzakonito prikraćeni u raspolaganju kako beglučkom tako i čiflučkom zemljom. Posebno se potenciralo prikraćivanje prava begova u begovskoj i čiflučkoj šumi. Većinu naredbi okupacione uprave, kojima je ova materija regulirana, muslimansko vođstvo pokreta podvrglo je kritici. Smatralo se da one predstavljaju ozbiljnu povredu osnovnih turskih zakona koji tretiraju tu problematiku, da se nije vodilo računa o Saferskoj naredbi i posebno Ramazanskom zakonu. Naročito oštro kriti-

kovana je naredba o raspodjeli haka, naredba o paušaliranju desetine, zatim naredba o parničnom postupku u agrarnim sporovima i dr. U svom konačnom prijedlogu za reguliranje odnosa između aga i kmetova vođstvo muslimanskog autonomnog pokreta formuliraće zahtjeve u 28 tačaka. Ovdje nemamo namjeru da detaljnije ulazimo u analizu svih tih zahtjeva. To će biti zadatak drugog rada. Želimo samo da upozorimo da u njihovoj većini dolazi jasno do izražaja tendencija zemljišnih posjednika, čije interese upravo zastupa vođstvo muslimanskog autonomnog pokreta, da učvrste svoje pozicije u odnosu prema kmetovima, da povećaju komplekse vlastite zemlje na račun čiflučke i da na osnovu vlastite interpretacije turskog agrarnog zakonodavstva iskoriste sve mogućnosti kako bi kmeta privoljeli da ispunjava svoje obaveze ili da ga po mogućnosti odstrane s kmetskog selišta. Nastojanje muslimanskih zemljišnih posjednika da povećaju vlastiti posjed, begluk, na račun zemljišta koje je podlijegalo kmetskom pravu, dolazila je znatnim dijelom otuda što je kmet sve češće izbjegavao da ispunjava svoje obaveze prema agi, što se sve više učvršćivao u svom pravu vlasništva na kmetskoj zemlji, a dijelom i stoga što je u uslovima prodora kapitalističke privrede i povećane industrijalizacije i urbanizacije uslijedilo proširenje tržišta za plasman poljoprivrednih proizvoda, a posebno do povećanih mogućnosti prodaje i plasmana drveta bilo to iz beglučke ili čiflučke šume.⁴⁾

U cjelini gledano, agrarni problem u Bosni i Hercegovini pod austro-ugarskom okupacijom veoma je složen i nedovoljno ispitan. Okupaciona uprava ostavila je na snazi zatečeno otomansko agrarno zakonodavstvo, dajući mu, doduše, svoje tumačenje i upotpunjavajući ga pojedinim novim propisima, iniciranim uglavnom iz potrebe da se njima izbjegnju nepotrebna zaoštavanja odnosa na relaciji kmet—aga. Prema tome, za temeljno ispitivanje ovog fenomena neophodno je dobro poznavanje, prije svega, agrarno-imovinskih odnosa kakve ih je u nasljeđe ostavila otomanska uprava u Bosni i Hercegovini. Složenost i delikatnost problematike agrarno-imovinskih odnosa uslovljena je činjenicom što je njeno rješavanje zadiralo u interese najvećeg dijela njenog stanovništva i što su svi politički problemi u Bosni i Hercegovini na neki način koncentrisani u ovoj sferi odnosa. Austrougarska okupaciona uprava ostavila je ovo pitanje neriješenim i na protivvrječnostima koje su rezultirale iz takve njene politike nastojala je sebi obezbijediti lakšu upravu nad okupiranim područjem. Muslimanski zemljišni posjednici, koji su raspolagali najvećim dijelom zemljišnog posjeda u Bosni i Hercegovini, načelno su bili protiv izmjena u domenu agrarno-imovinskih odnosa i uporno su branili svoje klasne pozicije koje su im bile utvrđene otomanskim agrarnim zakonodavstvom. Odstupanje od ovih propisa oni su dozvoljavali samo ako to nije ugrožavalo njihove interese ili ukoliko je otvaralo mogućnosti da prošire svoj postojeći posjed prvenstveno na račun onog zemljišta koje se nalazilo u sastavu kmetskog selišta. Međutim, i takve svoje zahtjeve koji su proizašli kao rezultat novih tendencija u društveno-ekonomskim odnosima muslimanski zemljišni posjednici nastojali su dokazati kao opravdane i »zakonite« i utemeljene u oto-

4) Uporedi: Ferdo Hauptmann, »Bosanskohercegovački aga u procjepu između privredne aktivnosti i rentijerstva na početku XX stoljeća«, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, god. XVII, 1966—1967, Sarajevo 1969, str. 29. (Dalje: Godišnjak DI).

manskim propisima. S obzirom na to da se agrarni problem u Bosni i Hercegovini u suštini svodio na odnos kmeta i zemljišnog posjednika razumljivo da se potpuno sagledavanje tih odnosa može osvijetliti samo u njihovoj sveukupnosti. U ovom radu pokušava se i ukazati samo na jedan aspekt tih odnosa, i to sa stanovišta nekih zahtjeva kako su ih formulirali muslimanski posjednici u toku pregovora sa Zemaljskom vladom u prvoj polovini 1908. godine. Jedno pitanje je u vezi s optužbama vođstva musl. autonomnog pokreta da su okupacione vlasti na nezakonit način sva ona zemljišta na mirijskom posjedu koja su imala svojstvo mulka zavodili u gruntovnicu kao erazi miriju. Drugo se odnosi na problem općinskih šuma (baltalika) i općinskih pašnjaka (mera) koje su, prema navodima musl. opozicije, takođe suprotno otomanskim propisima uknjižene u gruntovnicu na zemaljski erar. Nije potrebno posebno isticati da su oba navedena pitanja, koja ćemo detaljnije analizirati, živo pogađala interese najvećeg broja seljaštva, bilo da se ono nalazilo ili ne u kmetskom odnosu.

U sklopu jasno izražene težnje muslimanskih zemljišnih posjednika da povećaju svoj postojeći posjed prvenstveno na račun zemljišta koja su bila pod kmetom spada i njihova kritika okupacione uprave da je uvođenjem gruntovnice 1884. godine neopravdano upisivala mulkovne čestice muslimanskih zemljišnih posjednika kao erazimiriju, odnosno kao erarno zemljište. Ove mjere okupacione vlasti oni su smatrali kao nezakonite i u suprotnosti s otomanskim zakonom od 7 ramazana 1274. godine (1858), i to posebno 2 paragrafa i naglašavali da se navedenim postupkom okupacionih vlasti vrši povreda. »... šerijatskih odredaba u nasljedstvu, vakufu i vasi jetu, a na golemu štetu pojedinih posjednika i njihovih nasljednika glede prava vlasništva jer im je njihovo privatno vlasništvo pretvoreno u vlasništvo države, a njima dopušteno jedino pravo služnosti toliko i glede onih kompleksa zemljišta, šuma, ispaša i balatalika, što ih je tim prilikama okupaciona uprava oduzela iz posjeda privatnika i čitavih općina gradskih i seoskih te vakufa u korist države, a na štetu privatnika i općina.«⁵⁾

U nekim svojim ranijim dokumentima, a naročito u veoma iscrpnom elaboratu od septembra 1907. godine, koji većim dijelom sadrži analizu uzroka koji su doveli do prekida pregovora koji su vođeni u julu 1907. godine s predstavnicima muslimanskog autonomnog pokreta, Zemaljska vlada formulirala je stanovište prema optužbama muslimanske opozicije da u svojoj agrarnoj politici vrši povredu otomanskih propisa i da, pored ostalog, zemljišta koja imaju svojstvo mulka (privatnog vlasništva) neopravdano i neosnovano zavode u zemljišne knjige kao erazi miriju (državno vlasništvo). Ona je tvrdila da je njen zakon o zemljišnim knjigama iz 1884. godine u skladu s odredbama Ramazanskog zakona. Zemaljska vlada pozivala se konkretno na pojedine članove Gruntovničkog zakona iz 1884. godine (primjer 1, 13, 14 i dr.) da bi dokazala da oni ne protivriječe odredbama Ramazanskog zakona, odnosno njegovom drugom paragrafu. U skladu sa Ramazanskim zakonom, tvrdila je Zemaljska vlada, prilikom uvođenja zemljišnih knjiga cjelokupno kućno zemljište i dvorišta stabilnih zgrada, skupa s vrtovima koji im pripadaju zavedeno je u zemljišne knjige bez zapreke

5) Memorandum muslimanske opozicije od 1. juna 1907. Sveučilišna biblioteka u Zagrebu, Rukopisna zbirka, Prijepis, str. 10.

kao mulk, bez obzira na zemljišnu površinu, i to na području ne samo gradova i zatvorenih naselja već i na području raštrkanih seoskih kuća. I u toku uvođenja zemljišnih knjiga bila je pravna priroda jedne mirijske zemlje na posredovanje zainteresirane strane pretvorena u mulk ako je mirijska zemlja sadnjom drveća ili izgradnjom objekata na osnovu postojećih odredaba Ramazanskog zakona dobila pravno svojstvo mulka. Drugim riječima, Zemaljska vlada je tvrdila da sva ona zemljišta koja paragraf 2 Ramazanskog zakona definira kao mulk u stvarnosti su i u zemljišne knjige tako zavedena.⁶⁾ Stvar je, međutim, drukčije stajala sa zemljištem na kmetskom posjedu. U takvom slučaju su okupacione vlasti, imajući u vidu instrukciju za provođenje zakona o zemljišnim knjigama, zavodile kućno zemljište, dvorište i vrt u sastavu kmetskog selišta kao mulk samo tada ako je zemljišni posjednik mogao tapijom dokazati da je riječ o privatnoj svojini. U suprotnom nije se moglo zemljište pod kmetom klasificirati kao mulk. Upravo, glavno sporno pitanje bilo je da li se može na kmetskom selištu polagati pravo na mulkovnu svojinu a da se ona ne dokazuje tapijom. Dok su Muslimani tvrdili da može, Vlada je energično to odbijala. I jedna i druga strana tražile su za svoje mišljenje potvrdu u otomanskim agrarnim propisima. Vlada je sa svoje strane prigovarala muslimanskoj opoziciji da se u tim svojim zahtjevima isključivo poziva na paragraf 2 Ramazanskog zakona, a zanemarivala je druge paragrafe istog zakona, na osnovu kojih se može izvući zaključak da na mirijskom zemljištu zasađeno voće ili vinograd, i izgrađene zgrade, koje imaju svojstvo mulkovne svojine, samim tim ne mijenjaju erazimirijski karakter zemljišta na kome su te voćke zasađene ili zgrade izgrađene. Ona je naročito često isticala 131 paragraf Ramazanskog zakona na osnovu koga, prema njenom tumačenju, zemljište na seoskom gospodarstvu ima svojstvo erazi mirije, a zasađene voćke ili vinograd ima karakter mulka.⁷⁾ Otomanski zakon o tapijama od 7 šabana 1276 (1860) i Emlački zakon od 28. redžepa 1291 (1874), u skladu s

6) *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, građa, dok, 257 od 17. sept. 1907. str. 512, 513. Paragraf 2 Ramazanskog zakona veoma često su citirali i Zemaljska vlada i muslimanska opozicija da bi dokazali ispravnost svojih stanovišta u ovom pitanju. Ovaj član pomenutog zakona utvrđuje postojanje četiri vrste privatne svojine na zemlju (mulk). Prvoj vrsti pripada u području sela i trgovišta postojeće kućno zemljište i pored njega, kao dopuna staništu, zemljište površine najviše od pola dunuma; drugoj vrsti pripada ono zemljište koje je izdvojeno iz sastava državnog vlasništva i nekome prepušteno da bi on nju s naslovom punog vlasništva (mulka) prema šerijatskim zakonima posjedovao; Trećoj vrsti pripada zemljište za koje se plaća desetina (ušrija). Ista zemljišta su, za vrijeme osvajanja, dijeljena među osvajačima; četvrtoj vrsti zemljišta pripadaju ona s kojih se ubire harač, koja su za vrijeme osvajanja prepuštena nemuslimanskom domaćem stanovništvu. — *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina. Erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen. II Band. Justizverwaltung. Gestez über den Grundbesitz von 7. Ramazan 1274 (1858)*, str. 275. Prevod na njemacki jezik. (Dalje samo: *Sammlung für Bosnien und die Hercegovina*).

7) 131. paragraf Ramazanskog zakona precizira šta se smatra čiflukom. Prema njemu, čifluk je zemljište koje se godinama obrađuje i donosi prihod, koju mogu porati 2 vola i koje iznosi 70—80 dunuma bolje kvalitete zemljišta, 100 dunuma srednje kvalitete i 130 dunuma slabije kvalitete zemljišta. Jedan dunum ima 40 aršina u širini i 40 aršina u dužini (ukupno 1600 kvadratnih aršina). U narodu se čifluk naziva ono zemljište na kome se nalaze za potrebe imanja zgrade, oruđa, stoka, sjeme i ostali pribor. Takvi se čif-

propisima Ramazanskog zakona, utvrđuju podjelu mulk-tapija na mulk-objekte na erazimirijskom zemljištu i posebne tapije na zemljište koje za država svojstvo erazi mirije.⁸⁾

Rezimirajući ovu svoju analizu i objašnjenje zakona koji su na snazi, Zemaljska vlada je zaključila da nastojanje zemljišnih posjednika da i na kmetskom selištu kućište, dvorišta zajedno s vrtovima, dobiju svojstvo mulka i da se kao takvo zavede u zemljišne knjige, nije u skladu s otomanskim zakonima o zemljišnom posjedu i stoga se ne mogu prihvatiti. Takvi zahtjevi ne mogu se, prema njenoj ocjeni, braniti ni stoga što se mulkovna svojina nasljeđuje prema jednim zakonima, a mirijska prema drugima i stoga bi već kod prvog nasljeđivanja nastala zbrka: kuće i objekti nasljeđivali bi se kao mulkovna svojina, a ostalo zemljište (pašnjaci, livade i šume), kao mirijska svojina. Ukoliko bi se prihvatila ova traženja muslimanske opozicije, bilo bi dovedeno u pitanje jedinstvo kmetskog selišta. Stvorile bi se, drugim riječima, na mirijskom zemljištu bezbroj mulkovnih čestica koje ne bi više bilo moguće ujediniti u jednoj ruci, jer bi to ovisilo od dobre volje svih zainteresiranih stranaka.⁹⁾ Ukoliko bi se kmetsko selište cijepalo na mulk i mirijsku zemlju, time bi se ono na neki način, prema ocjeni Zemaljske vlade, obezvrijedilo i izazvalo bi zaplete u odnosima aga i kmetova. Provodeći u praksu jedno načelo da kućno zemljište, dvorište, zajedno s vrtovima koji pripadaju kmetskom selištu treba zavoditi u zemljišne knjige kao erazi miriju, Zemaljska vlada je smatrala da čini nešto što se održava od najstarijih vremena i da takvim svojim postupkom ništa bitno nije izmijenila u posjedovnim odnosima, jer je i prije i sada nasljednim putem prelazio cio mirijski posjed kmetskog selišta na mirijskog nasljednika i na taj način se obezbjeđivalo da se kmetski posjed održi ujedinjen u jednim rukama.¹⁰⁾

S obzirom na to da, prema tumačenju Zemaljske vlade, na kmetskom selištu postojeće zgrade i zasađeno drveće čine mulkovnu svojinu, ona se onda prilikom ostavinske rasprave posebno procjenjuje i njena vrijednost isplaćuje od strane mirijskog vlasnika mulkovnom vlasniku u saglasnosti s paragrafom 35 Ramazanskog zakona. Time se održava mirijski posjed kao jedna cjelina, a istovremeno mulkovnom vlasniku obezbjeđuju se njegova prava.¹¹⁾

Zemaljska vlada smatrala je da ne bi bilo ni korisno za zemljišne vlasnike da se mulkizira (pretvori u privatno vlasništvo — pr. moja) kuć-

luci, u slučaju da vlasnik umre bez zakonskog nasljednika ili ovlaštenog nosioca tapije, putem javne dražbe prodaju. U slučaju da poslije smrti vlasnika jednog takvog seoskog imanja ne bi bilo nasljednika koji na njega ima nasljedno pravo, a naprotiv, postojeće zgrade, stoka i ostali predmeti imaju nasljednika, prema postojećim propisima o upražnjenim dobrima, takvi nasljednici imaju pravo tapije na zemljište na kojima se nalaze zgrade i ona će preći nasljedniku nakon plaćanja tapijske pristojbe. Ali ako nasljednik nije spreman da preuzme to nasljeđe, navedeno zemljište prodaće se putem javne dražbe, a na njemu — postojeće zgrade i ostali predmeti ostaju ipak netaknuti.

Citirani Ramazanski zakon, str. 299—300. Prevod na njemački jezik.

8) *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine...* Građa. Dok. 257 od 17. septembra 1907, str. 514.

9) Isto, str. 515.

10) Isto, str. 516.

11) Isto.

no zemljište, dvorište i vrtovi na kmetskom selištu. Odmah bi se time otvorilo pitanje pristupa takvom zemljištu usred mirijske zemlje. Osim toga, kmet za kućište i za korištenje kmetske kuće nije dužan da plaća najamninu. Samo od vrtova bilo bi moguće dobiti dažbinu. Ali gdje njih nema njihovo vlasništvo na kućno zemljište i dvorište bilo bi iluzorno.

Postojalo je u krugu Zemaljske vlade shvatanje da muslimanska opozicija aktuelizira pitanje mulkiziranja zemljišta na kmetskom selištu više s namjerom da manifestuje nezadovoljstvo okupacionom upravom, a manje to čini iz privrednih motiva. A nastojanje muslimanske opozicije da ovo pitanje dovede u vezu sa šerijatskim propisima, vlada je protumačila kao njihov pokušaj da se cio problem prenese na religiozno područje i da se s toga stanovišta napada režim okupacione uprave. Ona je odbacila shvatanje da se pravna priroda zemljišta (nekretnine) ocjenjuje sa stanovišta šerijata. Za to je mjerodavan Ramazanski zakon. Drugim riječima, da li je koje zemljište mulk ili erazi mirija, ocjenjuje se na osnovu pomenutog zakona. I s obzirom na to, kućno zemljište i okućnica na kmetskom selištu na osnovu Ramazanskog zakona ima svojstvo erazi mirije i kao takvo se onda ubilježava u gruntovnicu.¹²⁾

U posljednjim pregovorima između vođstva muslimanskog autonomnog pokreta i Zemaljske vlade, koji su vođeni u Sarajevu od 7. januara 1908. godine do 2. maja iste godine, centralno mjesto zauzela su pitanja koja obuhvataju agrarno-imovinske odnose. U svom posljednjem memorandumu od 1. juna 1907. godine muslimanska opozicija taksativno je navela sve svoje zahtjeve o kojima treba da u pregovorima s vladom postigne saglasnost, pa je ovaj dokument bio podloga na osnovu koje su na njima razmatrana i pitanja iz sfere agrarno-imovinskih odnosa.¹³⁾ Ponovno je aktuelizirano pitanje neovlaštenog zavodenja u zemljišne knjige zemljišnih čestica na erar koje inače imaju pravno svojstvo mulka. Obje strane smatrale su inače ovo pitanje kao veoma sporno, ali i veoma značajno. U početku njegovog razmatranja i jedna i druga strana isticala je i stare, ali i nove argumente da bi dokazale ispravnost svojih stanovišta. I jedna i druga delegacija nalazile su za svoje mišljenje i ocjene podlogu u otomanskom agrarnom zakonodavstvu. Međutim, pregovori su vođeni u nešto drugačijim prilikama nego što je to ranije bio slučaj. Treba imati u vidu da od vremena kada je 1901. u prvim pregovorima ovo pitanje stavljeno na red, pa do 1908. godine, kada se vode ovi najnoviji pregovori, dosta toga u političkom razvitku Bosne i Hercegovine izmijenjeno. Veoma je važno napomenuti da je u istoj godini, kada se vode ovi posljednji pregovori, Beč planirao provođenje aneksije Bosne i Hercegovine. Zato je za austrijske političke faktore bilo veoma važno da se skine s dnevnog reda stalno aktuelno muslimansko pitanje. Već samo vođenje pregovora, koje je uslijedilo uz velika natezanja i pripreme, na svoj način je pokazivalo zainteresiranost Beča da okonča spor sa muslimanskom opozicijom.

Još prije nego što su na pregovorima počeli razgovori o muslimanskom zahtjevu da se mulkizira zemljište i na kmetskom selištu i provede u zemljišne knjige, Zemaljska vlada je, dobivši prethodno saglasnost ministra

12) Isto, str. 515, 516, 517.

13) Navedeni »Muslimanski memorandum« od 1. juna 1907.

Burijana, načelno prihvatila stanovište muslimanske opozicije da se i zemljišta pod kmetom mogu mulkizirati. Time je već otvorena mogućnost da se ovo pitanje kao riješeno skine s dnevnog reda.¹⁴⁾ Međutim, iz taktičkih razloga Zemaljska vlada nastojala da insistira na svojim ranijim stavovima i, ponavljajući stare argumente, ona im je dodavala i neke nove, a posebno će biti iscrpno korišteni njeni argumenti iz elaborata od septembra 1907. godine koji smo ranije dosta detaljno analizirali.

Zadržaćemo se na analizi tih njenih stavova kako bismo pokazali da su određeni prilazi analizi otomanskih agrarnih propisa dozvoljavali mogućnost i različite njihove interpretacije i kako uvjeravanje okupacione uprave da se njena agrarna politika zasniva na dosljednom provođenju otomanskih zakona podliježu opravdanoj sumnji i zaslužuju da budu temeljnije preispitana.

Od početka pregovora vlada je stalno ponavljala svoju tvrdnju da je Gruntovnički zakon od 1884. u svim svojim odredbama poštovao Ramazanski zakon. To se, takođe, odnosilo na njene instrukcije za provođenje Gruntovničkog zakona, koje su objavljene kao Naputak I i Naputak II u zborniku zakona i naredaba.¹⁵⁾ Braneci svoju agrarnu politiku, Vlada je išla i dalje u tome kada je tvrdila da je u njenoj praktičnoj primjeni vodila više računa da zadovolji interese zemljišnih posjednika nego što su i otomanski propisi to dopuštali. Naveden je s tim u vezi stav iz Ramazanskog zakona, zapravo iz paragrafa 2 ovog Zakona, prema kome se u raštrkanim naseljima dodjeljuje zemljište u veličini samo do pola dunuma, ali se dopuštalo da to zemljište može da bude i veće, odnosno dozvoljavalo se da kuće, kućište, bašča, vrtovi kao emlačko zemljište bude i veće od pola dunuma. »... jer bi to gospodarstveno bilo nesgodno, neshodno, kad bi se odjelilo od jedne bašče ili dvorišta pol dunuma u emlać (isto što i mulk — pr. moja), a ono što prelazi, da bude erazi mirija.«¹⁶⁾ Naravno, ovdje se konkretno mislilo na ona zemljišta koja se nisu nalazila pod kmetom. Zemljište koje se nalazilo pod kmetom Zemaljska vlada drugačije je tretirala, a to se vidi iz njene instrukcije za primjenu Gruntovničkog zakona u kojoj se pored ostalog utvrđuje da se ne može kmetovsko kućište, avlija, bašča poemlačiti (mulkizirati — pr. moja), osim ako dotični gospodar mutesarif ne priloži emlačku tapiju.¹⁷⁾ A upravo u tretiranju zemljišta koja su se nalazila pod kmetom krio se, kako je istaknuto, glavni izvor spora između Vlade i pred-

14) Arhiv Bosne i Hercegovine, Fond Zajedničkog ministarstva financija, Pr. BiH, 52/1908.

15) I Naputak za provođenje gruntovničkog zakona za Bosnu i Hercegovinu; II Naputak kako da se vode gruntovnice. U Naputku I o odnosnom pitanju rečeno je sljedeće: »Što se pak tiče onih zemalja, na kojima su kmetovska selišta, ima se kuća i kućište sa baščom samo u tom slučaju upisati kao mulk, ako vlasnik zemlje doprinese mulk-tapiju, dočim kotarski ured, ako ne bude tapija doprinesena, ne smije izdati dozvolu obzirom na pravnu narav kmetovskog odnošaja.« Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu. Godina 1866, str. 139.

16) Muslimanske konferencije 1908. godine. Knjiga zapisnika sjednice s pregovora između Zemaljske vlade i predstavnika vođstva muslimanskog autonomnog pokreta. Zapisnik 4-te sjednice od 25. januara 1908, str. 7. (Dalje: Muslimanske konferencije 1908). Biblioteka Arhiva Bosne i Hercegovine.

17) Navedeni I Naputak za provođenje gruntovničkog zakona, Zbornik zakona i naredaba 1866, str. 139.

stavnik muslimanskog pokreta. I dok su muslimanski predstavnici tvrdili da i na mirijskom zemljištu postoje mulkovne čestice, Zemaljska vlada je zauzela stanovište da sve ono što je... »na erazi miriji sagrađeno, u vrtovima što bude zasađeno, stabla koja rastu, sačinjavaju posebno emlačko dobro, a da ta okolnost, što je na erazi miriji sagrađena kuća, bašća posađena, ne dira u pravnu narav one zemlje, to jest baška emlač, baška zemlja, emlač ide po emlačkom a zemlja po mirijskom zakonu«.18) A kako su se muslimanski predstavnici naročito mnogo i često uporno pozivali na otomansku naredbu od 23. šubata 1291 (1874) godine da bi dokazali da i na mirijskom zemljištu postoje mulkovne čestice, koje je vlada neopravdano ubilježila u grutnovnicu na erar, Zemaljska vlada je tvrdila da se pomenuta naredba ne odnosi na zemljišta pod kmetom.

Ako rezimiramo u toku ovih pregovora tumačenje Zemaljske vlade određenih odredaba Ramazanskog zakona sa stanovišta zahtjeva muslimanskih predstavnika za mulkiziranjem zemljišta koja se nalaze pod kmetom, onda se ono svodilo na sljedeće:

1. Svojtvo mulkovne svojine imaju samo kućišta, dvorišta u selu ili njihovoj blizini koja su određena za stanovanje zemljišnog vlasnika (mutesarifa).

2. Kućište, dvorište, bašče koje se nalaze u sastavu kmetskog selišta u skladu s paragrafom 2 Ramazanskog zakona ne predstavljaju mulkovnu svojinu, jer su one u sastavu kmetove okućnice.

3. Zgrade za stanovanje kmeta ubrajaju se u gospodarstvene objekte i u skladu s paragrafom 31 Ramazanskog zakona ne predstavljaju mulk na mirijskoj zemlji.

4. Pravno svojtvo zemljišta pod kmetom ne procjenjuje se na osnovu paragrafa 2 Ramazanskog zakona, već drugim odredbama istog zakona, posebno paragrafa 25 i ostalim odredbama istog zakona.19)

Dalje dokumentujući svoje stanovište s namjerom da iscrpi svoga partnera u pregovorima i da ga pokuša privoljeti da prihvati njene poglede, Zemaljska vlada ponavljala je i ranije argumente iz svog elaborata koji smo prethodno već analizirali.

Muslimanski predstavnici bili su uporni u svom traženju za mulkiziranjem čestica i na kmetskom zemljištu i glavni argument za taj svoj zahtjev nalazili su, kako je već pomenuto, u otomanskoj naredbi od 23. šubata 1291. godine (1874). Imajući u vidu tu činjenicu, kao i okolnost da će Zemaljska vlada, navodno, biti u dilemi s obzirom na ovu naredbu da li i zemljište pod kmetom može mulkizirati, daćemo detaljnije sadržaj pomenute naredbe u prevodu s njemačkog jezika.

Šubatska naredba predstavljala je otpis Velikog vezirata Vilajetskom vijeću u Sarajevu. U njoj se prvo konstatuje kako je ranije Veliki vezirat obavijestio Vilajetsko vijeće da je protuzakonito da se izdaju tapijske isprave (tapu senedi) na one arse (zemljišta, gradilišta) koja se nalaze u unutrašnjosti zemlje i gradova i na graničnom području vilajeta. To se, takođe, odnosilo na ona zemljišta čija je najviša površina do 1/2 dunuma

18) Muslimanske konferencije 1908. Zapisnik 4-te sjednice od 25. januara 1908, str. 8.

19) Isto, str. 9—10.

i koja se takođe nalaze u selu i gradu i koja predstavljaju dopunu domaćinstvu, tj. okućnicu (tetime-i sukjna). Navedena zemljišta su u svojstvu mulka i stoga se na njih ne izdaju tapije. S druge strane, na zemljišta čiflučkih građevina (čiftluk-ebnije), zatim za vinograde i bašče izvan grada, tapijske isprave se izdaju. Međutim, i pored ove instrukcije od strane Velikog vezirata Vilajetsko vijeće u Bosni tražilo je naknadna uputstva s obzirom na specifične prilike u zemlji, odnosno na činjenicu da je Bosna brdovita zemlja i da su većina sela u njoj raštrkana, pa se ni dvije kuće ne nalaze zajedno, što je uslovljeno različitom plodnošću, odnosno neplodnošću zemljišta. Međutim, gruntovne vlasti u Bosni su ipak, da bi provele u život navedene instrukcije Velikog vezirata, tražile za sve takve raštrkane kuće i sve građevine (ebnije), koje su se nalazile izvan gradova (kasabat) tapijske isprave i s tim u vezi propisanu pristojbu (hardž-i nizami) i idžare-i zemin (porez na zemlju — tlehovina). Međutim, takve kuće, prema shvatanju Vilajetskog vijeća, oduvijek su smatrane emlak-i srfom (pravi, čisti mulk) i nisu, prema tome, građevine koje su izgrađene na erazi miriji već na gradskom i seoskom zemljištu. Stoga se za takva zemljišta na kojima se nalaze takve seoske kuće ne izdaju tapijske isprave i zato nije potrebno da se plaća, pored emlačkog poreza (porez na privatno zemljište — pr. moja), i tapijske pristojbe i idžare-i zemin (porez na zemlju), jer se nasljeđivanje i prijenos te imovine vrši šerijatskim hudžetima (pismenim ispravama). S druge strane, na zemljišta (arse) građevina, zatim na zemljišta na kojima su zasađena stabla i za trs treba izdavati emlačke isprave (emlak senedati).²⁰⁾

Takvo tumačenje citirane šubatske naredbe išlo je jednim dijelom u prilog stanovištu muslimanske delegacije, iako se ni iz nje ne može definitivno utvrditi da se izdavanje tapije na kućno zemljište i uopće za zemljište na kojima su zasađena stabla i dr. odnosi neposredno na kmetska selišta. Ali bez obzira na to, Vlada je nakon toga istupila dosta otvoreno sa stanovištem da su opravdani zahtjevi muslimanskih predstavnika za mulkiziranjem čestica i na kmetskom zemljištu. Ona je, navodno, odmah poslije objavljivanja Muslimanskog memoranduma od 1. juna 1907. godine uputila dopis okružnim oblastima da se anketom obavijesti da li se mogu i treba mulkizirati čestice na mirijskom zemljištu. Od većine okružnih oblasti ona je dobila pozitivan odgovor, iako je većina »kršćanskih mutesarifa« bila mišljenja da bi trebalo ostaviti stanje kao što je bilo.²¹⁾

Kako smo istakli, iz taktičkih razloga Zemaljska vlada nije odmah u početku pregovora istupila s mišljenjem da je u skladu s otomanskim propisima muslimanski zahtjev da se mulkizira zemljište i pod kmetom već je nastojala da od partnera u pregovorima maksimalno izvuče ono što je bilo moguće u skladu s njenim shvatanjem i da prihvati muslimanski zahtjev u ovom pitanju u trenutku kada je to moglo proizvesti jači utisak na muslimanske predstavnike i na svoj način doprinijeti da se kod njih stvori uvjerenje da je Vlada sklona da udovolji njihovim zahtjevima. Ona je, s pravom, očekivala da će njena popustljivost u jednom pitanju doprinijeti da musli-

20) Isto, str. 14—15.

21) Isto, str. 16.

manski predstavnici budu manje uporni da brane svoj stav u rješenju nekog drugog spornog pitanja, bilo to iz kompleksa agrarne ili neke druge problematike.

Zanimljivo je da je Zemaljska vlada opravdanost muslimanskog zahtjeva da se mulkizira zemljište pod kmetom sada sve glasnije zasnivala na paragrafu 81 Ramazanskog zakona, koji u ranijim raspravama nije gotovo uopće pominjan. U ovom paragrafu pomenutog zakona preciziraju se uslovi u slučaju smrti posjednika tapije na državno zemljište. Ukoliko je dotični u toku svog života na takvom zemljištu s odobrenjem vlasti sagradio zgrade, zasadio voćnjake ili vinograd, onda je to zemljište mulk i kao takvo prelazi u privatnu svojinu. Sa zemljišta na kojem se nalazi voćnjak ili vinograd i zgrade, nasljednik plaća državi nasljednu taksu srazmjerno procijenjenoj vrijednosti tog zemljišta. Zemljište, međutim, besplatno dobija nasljednik, i to u veličini i prostornosti na kojoj se nalazi zasađeni voćnjak, odnosno vinograd i izgrađene zgrade. U registar carske arhive treba izvršiti ispravke s potrebnim napomenama na tapiji njenog ovlaštenog vlasnika. Citirani stav iz Ramazanskog zakona jasnije od bilo kojeg do sada pominjanog propisa ukazuje da su muslimanski zahtjevi da se mulkizira zemljište i pod kmetom imali podlogu u otomanskom agrarnom zakonodavstvu.²²⁾

Iz cjelokupne rasprave o analiziranom pitanju najzad je Zemaljska vlada iskristalizirala zaključak i da i na kmetskom zemljištu treba mulkizirati sve ono što zaista predstavlja mulk. Međutim, praktično ostvarenje takvog načela ne pretpostavlja preispitivanje svega onog što je do tada učinjeno na osnovu Gruntovničkog zakona. Drugim riječima, Zemaljska vlada bila je spremna da razmotri i ispita »...svaki pojedini zahtjev dotičnog interesenta, mutesarifa, da mu se zemlja, bila slobodna bila pod kmetom pod emlač (mulk — pr. moja) očituje, da je vlada spremna i pripravna svaki takav pojedini slučaj uzeti u pretres i ako se pokaže kod kmetovskih kuća, kućišta i avlija da je dotična kuća onde stalno namještena — ne onaka, koja se recimo u jeseni prenese — da je vlada pripravna tako kućište, taku avliju itd. dati upisati kao emlač. Isto to načelo vrijedi i za sve bašče, vrtove, vinarne zgrade, bez obzira na veličinu, bilo po dunuma ili više, bilo pod kmetom ili bez kmeta«. ²³⁾

22) Navedeni Ramazanski zakon u njemačkom prevodu. Tekst 81. paragrafa istog zakona doslovno glasi: »Wenn der Besitzer eines mit Tapu besessenen Staatsgrundes stirbt, welcher mit Bewilligung der Behörde darauf Obst- oder Weingarten pflanzte, oder Gebäude auführte, welche ein Privateigenthum (mulk) bilden, so übergehen diese Gärten oder Gebäude, gleichwie das übrige Privateigenthum an die Erben. Von dem Grunde, auf dem sich die Obst, — Weingärten und Gebäude befinden, wird der Staatscasse nur im Verhältnisse des Schätzwertes einer Erbschaftsgebühr bezahlt. Der Grund fällt demnach umsonst an die Erben, und zwar im Verhältnisse des Antheils, welcher denselben an den Bäumen, Weinstöcken und Gebäuden zukommt und demgemäss werden die nöthigen Aenderungen in den Registern der kaiserlichen Archive vorgenommen und die nöthigen Bemerkungen am Rande der Besitztitel (Tapu) der Berechtigten zugefügt.

Anmerkung: Nach der Vorschrift des par. 3 Instruction über die Tapus von 7. Schaban 1276. ist diese letzere Bestimmung ausser Wirksamkeit gesetzt. — Sammlung der für Bosnien und Hercegovina... 1878—1880. II, Band. str. 291.

23) Muslimanske konferencije 1908. Zapisnik 4-te sjednice od 25. jan. 1908, str. 17.

Prihvatanje muslimanskih zahtjeva za mulkiziranjem čestica i na kmetskom selištu, svakako je značilo ustupak okupacione uprave muslimanskoj opoziciji. To je vlada tako i shvatila tražeći da se prilikom provođenja u život ove mjere ne zanemare ekonomski momenti, odnosno da ne dođe do raspadanja kmetskog selišta na manje parcele. Iznesena je, s tim u vezi, ideja o donošenju zakona kojim bi se mulkovni nasljednik prisilio da proda svoju česticu mirijskom nasljedniku. Pomenut je s tim u vezi otomanski zakon od 4 redžepa 1272 (1856) o konfiskaciji, kojim se, pored ostalog, utvrđuje da se i emlač može izvestiti, odnosno oduzeti²⁴⁾. Muslimanske predstavnike trebalo je uvjeriti u tobožnju dobru volju Zemałjske vlade da se i dalje ide u susret njihovim traženjima, pa je predložena izmjena 59 paragrafa Ramazanskog zakona u tom smislu da kmet bude onemogućen da dobije hakki-tapu ukoliko na nju nema ovlaštenog nasljednika. Čak je Zemałjska vlada predlagala da se pomenuti paragraf potpuno ukine s motivacijom da je pravo državne vlasti da mijenja državni zakon, pa prema tome i Ramazanski, ako se pokaže da više odgovara »... shvaćanju one grupe ljudi kojih se taj zakon upravo tiče, da je taj zakon preživio da ne odgovara potrebama«. ²⁵⁾ Treba, međutim, istaći da su upravo od strane muslimanske opozicije bili prigovori da je okupaciona uprava odstupila od otomanskih agrarnih propisa i da su iz toga proistekle za muslimanske posjednike brojne teškoće. Oni stoga nisu htjeli prihvatiti navedeni prijedlog Zemałjske vlade, jer bi se time prećutno saglasili da je okupaciona uprava ovlaštena da prema potrebi ukida ili mijenja naslijeđene turske propise.

Načelan pristanak Zemałjske vlade da se može mulkizirati i zemljište pod kmetom zadovoljio je muslimanske predstavnike. Bilo je među njima onih koji su smatrali da im je Zemałjska vlada izašla u susret i više nego što su oni u tom pogledu tražili, posebno kada je riječ o njenom pristanku da se odobri mulkiziranje i većih površina od 1/2 dunuma (ovdje su oni pristali da se odstupi od paragrafa 2 Ramazanskog zakona koji tačno propisuje površinu od 1/2 dunuma) i da se provede i na zemljištu pod kmetom, također bez obzira na veličinu površine. Međutim, nisu se saglasili u prvom trenutku s Vladinim prijedlogom da mulkiziranje uslijedi na zahtjev zainteresirane stranke redovnim putem. Oni su tražili da cio posao u vezi s tom akcijom preuzme na sebe okupaciona uprava ex officio, objavljujući prethodno naredbu kojom će se propisati da se emlač zemljište na kmetskom selištu zavodi u gruntovnicu kao mulk i da se ubuduće ta ostavština naslijeđuje prema šerijatu. Cio taj posao, kojim se predviđa reambulacija gruntovnice, oni su tražili da se obavi u jednom određenom roku. S obzirom na to da se nasljodivanje mulkovnih čestica na kmetskom selištu vršilo prema šerijatu (feraizu) gotovo puna četiri stoljeća i na način da je sahibija erazi mirije otkupljivao milceve od nasljednika, muslimanski predstavnici isključivali su u provođenju ove akcije mogućnost komplikacija i ozbiljnih teškoća. Oni su predviđali mogućnost otkupljivanja milceva od nasljednika u novcu ili ustupanjem vlasniku milca odgovarajućih zemljišta na nekom drugom mjestu. U slučaju ako se to ne bi moglo regulirati na navedeni način, obje stranke treba da se obrate redovnom sudu da o tome donese svoju ocjenu. A ako se ni tada stranke ne bi mogle nagoditi, onda treba sporni milč od

24) Isto, str. 18.

25) Isto, str. 19.

strane nepristrasnog vještaka procijeniti i na osnovu toga nasljednik mirijske zemlje postaje obavezan da isplati mulkovnom nasljedniku pripadajući dio.²⁶⁾

Muslimanski predstavnici bili su načelno protiv toga da se prema potrebi mijenjaju ili ukidaju pojedini otomanski zakoni, jer su smatrali da bi to imalo dalekosežne posljedice, posebno za interese muslimanskih zemljišnih posjednika. Oni su smatrali da je 59. član Ramazanskog zakona već izmijenjen na način da isključuje mogućnost da kmet može prije ovlaštenog nasljednika dobiti hakki tapu na erazimirijski posjed. Sa svoje strane oni nisu nikada tražili da se izmijeni Ramazanski zakon i bili su za to da on u cijelosti i dalje ostane na snazi s obzirom na to da odgovara interesima muslimanskih posjednika.²⁷⁾

Načelna saglasnost u pogledu muslimanskog zahtjeva za mulkiziranjem zemljišnih čestica na kmetskom selištu naišla je na teškoće u praktičnom provođenju u život, s obzirom na to da Zemaljska vlada nije htjela da prihvati muslimanski prijedlog da se to obavi putem jedne naredbe i uz uključivanje u akciju administracije okupacione uprave. Ona je smatrala da je cjelokupno pitanje oko provođenja ovog sporazuma tehničke, a ne principijelne prirode, jer je čitav posao skopčan s velikim finansijskim izdacima i u to bi trebalo uključiti komisije sastavljene od sudija, geometara i pisara na području svakog pojedinog kotara. Komisije bi imale zadatak da ispituju koje zemljište, bilo da se nalazilo pod kmetom ili ne, treba uknjižiti kao mulk. Pledirajući na to da muslimanski predstavnici prihvate njen predlog, Zemaljska vlada istovremeno je skrenula pažnju na činjenicu da gruntovničar nije ovlašten da jednostavno nešto briše i nadopisuje u gruntovne knjige. Zauzimajući, prema tome, stanovište da svaki onaj, koji ima određeni zahtjev da se neko zemljište poemlači, treba da se izravno obrati nadležnim organima, koji će stvar uzeti u dalji postupak, Zemaljska vlada je smatrala da »... svaka zemlja, čestica, na kojoj imade sgrada i stabala, dakle kućišta, avlije, guvna, bašća, vrt i vinograd, postaće na zahtjev ovlaštenika mulk i upisat će se kao mulk u gruntovnici.«²⁸⁾ Primjena paragrafa 81 Ramazanskog zakona ograničila bi se time samo na one zemljišne parcele koje će se poemlačiti u postupku ostavinske rasprave.

Iz cjelokupne rasprave o problemu mulkiziranja, bilo da se provodi na kmetskom selištu ili van njega, iskristalisalo se sljedeće gledište:

1. Mulkižiranje nekog zemljišta treba da uslijedi na zahtjev stranke.
2. Mulkižiranje određene čestice uvodi se u zemljišne knjige od strane suda i na zahtjev stranke. Sud utvrđuje u toku ostavinske rasprave u svakom pojedinom slučaju koje zemljište ima svojstvo mulka i nakon toga slijedi već utvrđeni postupak.
3. Regulisanje odnosa između varisa (nasljednika mulka) i ashabi intikala (nasljednika mirije) vrši se u skladu sa muslimanskim prijedlogom o tom pitanju.

26) Isto, Zapisnik 5-te sjednice od 28. januara 1908, str. 2—7.

27) Isto, str. 8.

28) Isto, Zapisnik 6-te sjednice od 30. januara 1908, str. 10.

4. Zemaljska vlada objaviće u zborniku zakona i naredaba sve propise koji nastanu na temelju utvrđenog načela o provođenju sporazuma o ovom pitanju.²⁹⁾

Iako su muslimanski predstavnici u toku pregovora upozoreni da i pored utanačene saglasnosti o problemu mulkiziranja treba prethodno da se saslušaju i mišljenja druge zainteresirane strane, barun Benko, nastojeći još više da naglasi vladinu želju da se izađe u susret muslimanskim zahtjevima, zaključio je da ne smatra oportunističkim da se anketiraju i okružne oblasti o tom pitanju s obzirom na usaglašeno stanovište da se poemlaćivanje uzima u postupak tek na zahtjev pojedine stranke.³⁰⁾

Muslimanski predstavnici insistirali su na utvrđivanju roka za obavljanje svih poslova u vezi s akcijom na mulkiziranju. Zemaljska vlada tvrdila je da nije u interesu samih zemljišnih vlasti da se za to utvrđuje rok s obzirom na komplikovanost poslova i nemogućnost da sve službe na vrijeme izvrše svoje zadatke. Time su, u stvari, date odriježene ruke administraciji da cio posao u nedogled razvlači i tako svede njihov efekat na što minimalniju mjeru.³¹⁾

S obzirom na to da je ostvarena obostrana saglasnost da se mulkiziranje čiflučkih čestica vrši na zahtjev svake pojedine zainteresirane stranke i da se cio posao u vezi s uvođenjem u zemljišne knjige prepusti sudu, time je i ovo sporno pitanje u daljim pregovorima skinuto s dnevnog reda.

O ostvarenom sporazumu o ovom pitanju postoji izvještaj Zemaljske vlade koji je dostavljen Zajedničkom ministarstvu finansija. On je zanimljiv stoga što Vlada priznaje da je dugo zastupala mišljenje da se kmetško zemljište ne može procjenjivati na osnovu Ramazanskog zakona i da je nakon iscrpnije studije ovog pitanja došla do uvjerenja da je takvo njeno stanovište dalje pravno neodrživo. Takođe je u ovom izvještaju Zajedničko ministarstvo obaviješteno da je Vlada svoju instrukciju za provođenje Gruntovničkog zakona izradila ne uvažavajući otomansku naredbu od 23 šubata 1291. (1874)³²⁾ Na osnovu ovakvog obrazloženja trebalo bi zaključiti da je stvarno Zemaljska vlada iz nedovoljne upućenosti u otomanske agrarne propise odbijala muslimanski zahtjev da se mulkizira i zemljište pod kmetom. Teško je, međutim, u to povjerovati. Prije svega, u paragrafu 81 Ramazanskog zakona, koji je u njemačkom prevodu objavljen u Zborniku zakona i naredaba još 1881. godine u Beču i bez podrobnije analize moglo se utvrditi da i na mirijskom zemljištu, odnosno na zemljištu pod kmetom postoje čestice mulkovne svojine. Zanimljivo je da se ništa u pomenutom izvještaju Zajedničkom ministarstvu ne govori o političkim razlozima prihvatanja muslimanskih zahtjeva, koji su sigurno bili presudni da Vlada, ne samo u pitanju mulkiziranja čestica zemljišta pod kmetom, već takođe i u drugim pitanjima ostvari saglasnost s predstavnicima muslimanske opozicije. Vrijedno je, takođe, istaći da je Zemaljska vlada upornost muslimanskih predstavnika da se odobri mulkiziranje čestica i na zemljištu pod kmetom objašnjavala

29) Isto, str. 17—18.

30) Isto, str. 21.

31) Isto, str. 19—20.

32) *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine...* Građa. Dok. 277 od 11. maja 1908. Zemaljska vlada obavještava Zajedničko ministarstvo financija o rezultatu pregovora s Egzekutivnim odborom, str. 567—569.

njihovom željom da se muškim potomcima zemljišnih vlasnika obezbijedi dvostruki nasljedni dio, nasuprot nasljednicima po ženskoj liniji, i da to, s obzirom na stvarnu vrijednost voćnjaka i vinograda, nije od malog privrednog značaja. K tome je ona dodala i činjenicu da je nasljedna pristojba za zemljište sa svojstvom mulka bila minimalna. Ovoj Vladinoj konstataciji dodajmo i to da je okućnica na kmetskom selištu, na koju su bacili oko zemljišni posjednici, predstavljala najbolje obrađeni dio kmetskog selišta i da joj je i vrijednost samim tim bila veća od ostalog zemljišta.

Ostvarena saglasnost vodstva muslimanske opozicije i Zemaljske vlade o značajnom pitanju mulkiziranja čestica na kmetskom selištu, na kome je ono istrajno insistiralo, a okupaciona uprava takođe dugo i strpljivo taj njihov zahtjev odbijala, pokazala je spremnost okupacione uprave do konkretnim ustupcima izađe u susret traženjima muslimanskih zemljišnih posjednika. Svakako su cijelu ovu stvar, kako je već istaknuto, ubrzali događaji oko pripremane aneksije, čije se provođenje već naziralo, i sigurno je takvim potezima trebalo otupiti oštrinu otpora muslimanskog autonomnog pokreta. Zemaljska vlada nastojala je, pred muslimanskim delegatima, ovaj svoj zaokret u tretiranju razmatranog pitanja zaodjeti frazama deklarativnog značenja, pošto je tobože »...samo shvaćanje zakona, ona misao, onaj etični princip, ona svijest, odgovornosti vlade za svoja djela, da se treba uvijek držati pravde i zakona, potakla je i dovela vladu od toga, da je sasvim ostavila dosadanje shvaćanje i lojalno pristala uz Vaše stanovište, jer je došla do uvjerenja da se tako zakon ima shvatiti.«³³⁾ Iako je Zemaljska vlada nizom argumenata pobijala zahtjeve muslimanskih predstavnika da se mulkizira zemljišta i na kmetskom selištu, da bi zatim obesnažila njihovu vrijednost, prihvatajući muslimanske prijedloge za rješenje tog pitanja, ipak u cjelini gledano, ovaj njen ustupak ne bi trebalo cijeniti kao nešto veoma značajno. Prije svega, ona je privoljela muslimanske predstavnike da se cio rad na mulkiziranju ne provede ex officio, tj. da se putem njene naredbe učini obaveznim, već je ostavljeno svakom interesentu da se pojavi sa svojim zahtjevom na sudu. To je, prema tome, ostavljeno sudu da procedurom odugovlačenja i sistemom tužbi i pritužbi u dobroj mjeri razvodni i umanjavi pravi efekat ovog vladinog ustupka muslimanskoj opoziciji. Moglo se s pravom pretpostaviti, da će prave teškoće za muslimanske zemljišne posjednike nastupiti kada uslijedi praktična primjena ovog sporazuma, jer je često zavisilo od samog muhtara ili subaše i njihovog svjedočenja da li je traženo zemljište emlač ili nije. S tim u vezi moralo se računati na uobičajene komplikacije u vezi s dobijanjem gruntovničkog izvotka, koji je trebalo da muhtar potvrdi svojim žigom i tek na osnovu toga slijedilo je izdavanje rješenja tražiocu.

* * *

Svoje optužbe protiv okupacione uprave da je u gruntovnicu zavodila na erar zemljište koje ima pravno svojstvo mulka, muslimanska opozicija, predvođena Egzekutivnim odborom, najuže je dovodila u vezu s pojavom uzurpacija općinskih šumskih posjeda i ispaša (baltalika i mera) u korist erara. Kritika ove pojave od strane muslimanske opozicije može se pratiti u

33) Muslimanske konferencije 1908... Zapisnik 6-te sjednice od 30. januara 1908, str. 8.

njihovim prvim dokumentima koje su oni objavljivali u formi memoranduma. Već u pokretu travničkih begova prošlog stoljeća (Teskeredžićev pokret), istaknuto je bilo, pored ostalog, i pitanje općinskih šuma i pašnjaka kojima su se stanovnici zajednički koristili, a koje je država u gruntovnici zavela kao erarnu svojinu. Iz kritike ove pojave proizašao je zahtjev da se izvrši izlučivanje općinskih šuma i pašnjaka iz sastava erarnog zemljišta i stavi na raspolaganje njihovim ovlaštenim korisnicima.³⁴⁾ Ovaj zahtjev, koliko god izražavao opće interese korisnika ove povlastice, odražavao je i jednu težnju zemljišnih posjednika da ponovnim konstituisanjem općinskih šuma i pašnjaka rasterete beglučke šume i pašnjake pravom servituta, kojima su one utoliko više bile opterećene, ukoliko su vlasti primjenjivale strožije kazne za šumske prekršaje na erarnom posjedu.

Okupaciona uprava branila je svoje mjere na uređenju šumskog posjeda na već uobičajen način: tvrdila je da u sferi agrarno-imovinskih odnosa nije ništa poduzimala što nije u duhu otomanskog agrarnog zakonodavstva. Objasnjavajući otomanski šumski zakon od 11. ševala 1286. godine (1870. godine), ona je navodila da je njime utvrđeno postojanje 4 kategorije šumskog posjeda (državno, vakufsko, općinsko i privatno) Ali se, prema njenoj ocjeni, i pored toga i nadalje nije znalo šta obuhvata državni, šta privatni i vakufski, a šta opet općinski posjed.³⁵⁾ Vezirska naredba od 13. ševala 1287. godine (1870), koja je predstavljala razradu pomenutog šumskog zakona, utvrđuje da sve šume treba kategorisati kao državni posjed, a tek poslije, na osnovu vjerodostojnih podataka, mora se ustanoviti šta pripada općinama, a šta privatnim vlasnicima. Izlučenje iz državnih šuma onog što treba da pripadne općinama i privatnim licima trebalo je, prema tome, da slijedi kao naredni zadatak.³⁶⁾ U tu svrhu obrazovano je posebno povjerenstvo kome je bilo naloženo da se »...kod privatnih zahtjeva na šumsko zemljište potražuje važni pravni naslov posjeda i da treba privatne osobe sa njihovim zahtjevima prava vlasništva odbiti ako ne dokažu pravnog naslova posjeda i ako se njihov posjed neda ustanoviti po postojećim zakonima.«³⁷⁾ I u okružnici turskog Ministarstva finansija od 3 sefera 1290. (1873) naloženo je da se ne uvažavaju zahtjevi na šume ako se ne mogu dokazati odgovarajućim dokumentom i da se ne izdaju tapije ako tražilac ne posjeduje dokazne isprave. Takođe treba odbiti sve one zahtjeve koji se odnose »...na samonikle šume i gajeve«, ako se ne mogu dokazati valjanim ispravama.³⁸⁾

34) *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine...* Građa. Dok 4. od novembra 1895, str. 68.

35) Otomanski šumski zakon od 11 ševala 1286 (1870) u njemačkom prevodu (*Ottomanisches Forstgesetz vom 11. Sheval 1286. (1869.)* in: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina...* III. Band, Wien, 1881, str. 741—746. — Detaljnije vidi i uporedi Prof. Branislav Begović, *Bosansko-hercegovačke šume u svjetlu imovinskopravnih odnosa za vrijeme otomanske vladavine*. Posebni otisak »Narodni Šumar«, god. XII, svezak 10—12, Sarajevo 1958.

36) *Vezirialschreiben betreffend die Aufnahme und Prüfung des Waldbesitzes vom 13. Seval 1287 (1870) — 24. Kjanum evel 1286.* in: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina 1878—1880*, Band III, str. 747.

37) Isto.

38) *Erllass des kaiserlich ottomanischen Finanzministeriums betreffend die Constatirung des Waldbesitzes, vom 3 Sefer 1290. (1873).* Isto, str. 751—752. — Muslimanske konferencije 1908. Zapisnik 7-me sjednice od 1. februara 1908, str. 7.

Vilajetska naredba od 14. džemaziel ahira 1291. (1874) predstavlja dalje nastojanje otomanske uprave na uređenju posjeda šumskih kompleksa. Njome se zabranjuje izdavanje novih tapija na šume koje se ne nalaze u nečijem posjedu, a treba »... samo one šume uvažiti kao privatni posjed koje se nalaze usred njivah, na koje su od prije izdate tapije.«³⁹⁾ Uputstva za rad povjerenstava koja treba da ocijene opravdanost ili neopravdanost konkretnih zahtjeva za šumskim posjedom, sadržana su bila u posebnoj instrukciji koju je otomanska vlada objavila 23. muharema 1292. godine (1875). Na osnovu ove instrukcije, povjerenstva su bila dužna da traže od stranaka isprave kojima se dokazuje traženi šumski posjed. U njoj se, dalje, utvrđuje »... da izdate naredbe radi ravnjanja parnicah, hudžeti, šerijatske presude, isprave koje su izdali nepoznati sipahi (spahije - pr. moja), zakupnici ili namjesnici, neimaju nikakve važnosti za naslov i dokaz šumskog posjeda, te se naređuje da povjerenstva odbiju odlučno sve one koji svoj zahtjev prava vlasništva na šume osnivaju na ovakvim ispravama.«⁴⁰⁾

Zemaljska vlada tvrdila je da su sve njene naredbe kojima se reguliše pitanje posjedovanja šumskih kompleksa imale osnovu u navedenim otomanskim propisima. Pri tome se konkretno mislilo na Naredbu od 18. marta 1884. o podjeli tapija na šumsko zemljište, zatim Naputak za provođenje te naredbe od 28. decembra iste godine.⁴¹⁾ Osnovni smisao propisa austrougarske uprave bio je da zahtjeve privatne prirode na šumsko zemljište treba izvidjeti na licu mjesta i da svaki pojedini slučaj mora biti razmatran u prisustvu stranke, vladinog povjerenika, općinskog starješine (muhtara ili kneza), člana medžlisa kotarskog povjerenstva. Komisiji su bili kao pripomoć šumski činovnik i mjerač. Sve zahtjeve za šumsko zemljište rješavalo je Zemaljsko povjerenstvo. U njegovom sastavu su bila i tri predstavnika naroda. Na osnovu rješenja Zemaljskog povjerenstva, odnosno Zajedničkog ministarstva finansija Zemaljska vlada izdavala je tapije za dodijeljeno šumsko zemljište.⁴²⁾

Prema navodima Zemaljske vlade, na osnovu utvrđenog postupka riješeno je 17.107 podnesenih prijava za dodjelu šumskog zemljišta. Na osnovu toga, podijeljeno je od ukupno 11,171.852 dunuma 3,570.042 dunuma u privatni posjed. Pored toga, Zajedničko ministarstvo izdalo je rješenja po žalbi na 138.826 dunuma. Time je ukupno u privatno vlasništvo dodijeljeno 3,708.868 dunuma. (Podaci se odnose na vrijeme zaključno sa 1907. god). Prema podacima, do konca 1905. godine upisano je u gruntovnicu kao privatno šumsko vlasništvo oko 616.018 hektara zemljišta, na zemaljski erar 1,962.931

39) Erlass der Vilajetsregierung in Sarajevo, betreffend die Constatirung des Waldbesitzes, vom 14 Džemaziul ahir 1291. (1874). in: Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina. Isto, Band III, str. 752.

40) Instruktion für die Commission zur Prüfung der Urkunden über den Waldbesitz. U Zborniku nije utvrđen datum kada je izdana ova instrukcija, ali upoređivanjem nekih podataka utvrdio sam da je ona izdana 23. muharema 1292 (1875). Isto, Band III, str. 759—760... Artikel 4.

41) Naredba o davanju tapija na zemljišta koja se računaju kao šumska zemlja od 18. marta 1884. Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu. Godina 1844. str. 82—86.

42) Muslimanske konferencije 1908. Zapisnik 7-me sjednice od 1. februara 1908, str. 8, 9, 10.

hektar. Na osnovu navedenih podataka, privatni šumski posjed iznosio je blizu $\frac{1}{3}$ u odnosu prema ukupnom državnom šumskom posjedu.⁴³⁾

Određen dio šumskog zemljišta dodijeljen je bio i vakufu. Vakuf Gazi Husref-begove džamije dobio je u tešanjskom kotaru 119.639, a vakuf Ferhad-pašine džamije u Banjoj Luci 8.397 dunuma šumskog posjeda u selu Kola (banjolučki kotar); evladijet vakuf Smajlagića 6.017 dunuma u Aginom Selu (banjolučki kotar). Pored navedenog, Zemaljska vlada je tvrdila da su u gruntovnicu kao vakufska svojina upisana i sva ona zemljišta koja su stvarno bila u njegovom posjedu.⁴⁴⁾

U praksi se, kako tvrdi Zemaljska vlada, šumsko zemljište upisivalo u privatni posjed i bez priloženih dokaza, ako se neposrednim uvidom utvrdilo da se tražena šuma nalazi usred njive interesenta ili arondira (zaokružuje) njegov posjed, odnosno čini sastavni dio cjelokupnog individualnog posjeda. I u Napatku Zemaljske vlade od 18. oktobra 1884. godine, i to u njegovom prvom paragrafu, utvrđuje se da šumsko zemljište usred njive s površinom do 50 dunuma ne podliježe postupku o uređenju šumskog posjeda, već se upisuje u gruntovnicu kao privatno vlasništvo.⁴⁵⁾ Međutim, stvar je bila nešto drugačija sa šumskim parcelama većim od 50 dunuma ili dijelovima takvih šumskih parcela, jer se one nisu smjele upisivati u privatno vlasništvo nego kao bosanskohercegovački erar s obzirom na to da je okupaciona uprava, pozivajući se na Ramazanski zakon, a i na svoju naredbu o dodjeli šumskih tapija, smatrala da je to erarno vlasništvo.⁴⁶⁾

Ne dovodeći u pitanje da se u postupku oko uređenja šumskog posjeda rukovodila otomanskim propisima, Zemaljska vlada je tvrdila da je nastojala da na svaki način izađe u susret molbama pojedinaca za dodjelu šuma, pa ih je i mimo utvrđenog roka, s odobrenjem Zajedničkog ministarstva finansija uzimala naknadno u postupak. Na osnovu toga riješena su još 16.624 takva zahtjeva, odnosno dodijeljeno je u privatno vlasništvo ukupno 782.594 dunuma šumskog zemljišta.⁴⁷⁾

Prilikom uređenja šumskog posjeda vodilo se računa, prema tvrđenju okupacione uprave, da se šumsko zemljište u kategoriji baltalika ne uvodi u gruntovnicu kao privatno vlasništvo. Imao se, navodno, pri tom u vidu i Ramazanski zakon, koji izričito to zabranjuje. Na isti način je postupljeno i u pogledu općinskih pašnjaka (mere) jer se smatralo da seoske općine nisu do tog stepena razvijene da bi im se mogla povjeriti samouprava u tom posjedu. Za Zemaljsku vladu bilo je u ovom slučaju bitno da je ona poštovala otomanske propise i da u praksi nije krnjila pravo općina da se služe baltalicima i općinskim pašnjacima. Stoga je ona smatrala da su optužbe muslimanske opozicije da je okupaciona uprava oduzela privatnim licima, vakufima i općinama njihove pašnjake i šume i zavela ih nezakonito u grunt-

43) Isto, Zapisnik 7. Sjednica od 1. februara 1908, str. 15.

44) Isto, str. 9—10.

45) Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 18. oktobra 1884, nr. 22234/I, kojom se razjašnjava paragraf 1. Naredbe o podjeljivanju zemljišta koja pripadaju šumskim zemljama. Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu. Godina 1884, str. 423.

46) Muslimanske konferencije 1908. Zapisnik 7-me sjednice od 1. februara 1908, str. 10—11.

47) Isto, str. 11.

tovnicu kao bosanskohercegovački zemaljski erar, neumjesne, neopravdane i da autori posljednjeg muslimanskog memoranduma, u kome su takve optužbe iznesene, ne poznaju postojeće zakone i naredbe.⁴⁸⁾

U tretmanu analiziranog pitanja očigledno se radilo o različitom pristupu u tumačenju otomanskog šumskog zakonodavstva s obzirom na to da su muslimanski predstavnici u pregovorima sa Zemaljskom vladom u prvoj polovini 1908. godine istupili s oprečnim mišljenjima i ocjenama u pogledu osnovnih pitanja koja se odnose na postupak okupacionih vlasti oko uređenja šumskog zemljišta, posebno općinskih šuma (baltalika) i općinskih pašnjaka (mera). I kao što je Zemaljska vlada glavne argumente za provođenje svojih mjera nalazila u pitanju uređenja šumskog posjeda u Ramazanskom zakonu, tako isto su se i muslimanski predstavnici pozivali na isti otomanski zakon da bi dokazali da su mjere okupacionih vlasti u tom pogledu bile nezakonite.

Ovdje ćemo ukazati samo na neka osnovna protivrječja u tumačenju pitanja baltalika i mera od strane Zemaljske vlade i muslimanskih predstavnika. Dok je, na primjer, Zemaljska vlada zastupala stanovište da općinama pripada samo pravo korišćenja općinskih šuma, a nikako i vlasništvo nad njima, i da u skladu s Ramazanskim zakonom, one predstavljaju državno, a ne općinsko vlasništvo i stoga se i zavode u gruntovnicu kao bosanskohercegovački zemaljski erar, odnosno kao državno vlasništvo, muslimanski predstavnici zastupali su suprotno mišljenje, pozivajući se, takođe, na Ramazanski zakon, kao i Šumski zakon od 11 ševala 1286. godine (1870). Oni su tvrdili da baltalici i mere predstavljaju izdvojeno zemljište iz mirijske zemlje koje je dodijeljeno žiteljima općine, a ne općinama, i na osnovu toga ih je trebalo uvesti u gruntovnicu kao erazi-i metrukije, odnosno kao baltalik ili meru stanovnika određenog sela ili kraja. A s obzirom na to da nisu povučene nikakve granice između baltalika i mera, s jedne, i erarnog zemljišta, s druge strane, bilo je moguće, prema navodima muslimanskih predstavnika, da se stanovnicima uskraćuje pravo korištenja baltalika, odnosno mera na području jednog sela ili naselja.⁴⁹⁾

U pogledu vakufskih posjeda muslimanski predstavnici zastupali su sličan stav, kao u slučaju baltalika i mera i tražili su da u gruntovnicu i to zemljište treba da se zavede kao erazi-mevkufe, to jest kao uvakufljeni mulk, a ne kao erazi mirija, kako je to činila okupaciona uprava u pojedinim kotarevima (na primjer banjolučkom).⁵⁰⁾

U toku dalje rasprave o ovom pitanju Zemaljska vlada je naglašavala da je ona u svom tumačenju otomanskog agrarnog zakonodavstva polazila od osnovne premise da je u Turskoj u početku zemljište predstavljalo državno dobro i da je tek vremenom određeno izlučeno zemljište postalo privatna ili vakufska svojina. Sve ostalo zemljište koje nije izlučeno, vodi se kao erarno u tom smislu da državi pripada nad njim rekaba (vrhovno pravo vlasništva — moja pr.). A kada je u pitanju zemljište koje je u kategoriji erazi-i metrukije, ona je smatrala da je i ono kao državno zemljište samo prepušteno na uživanje stanovnicima određenog sela ili naselja i rekaba, kao u

48) Isto, str. 16.

49) Isto, Zapisnik 8-me sjednice od 4. februara 1908, str. 5.

50) Isto, str. 11.

slučaju baltalika i mera, i takođe pripada državi, odnosno bosanskohercegovačkom zemaljskom eraru. Neplaćanje taksa na pomenuto zemljište, zatim uplata odštete učinjene na tom zemljištu stanovnicima korisnicima tog zemljišta, a ne državi, što su muslimanski predstavnici navodili kao argument za svoju tvrdnju, prema vladinom tumačenju, ne dokazuje pravo vlasništva na pomenuta zemljišta stanovnicima sela ili naselja, jer rekaba nad njima i dalje pripada državi.⁵¹⁾

Ako se rezimira stanovište Vlade u pogledu analiziranih pitanja, onda se može konstatovati da je ono karakteristično u tome što nalazi podlogu u otomanskim propisima, kao i u vlastitim propisima i što se istovremeno ne poriče obaveza Vlade da se izvrši izlučivanje baltalika i mera iz erarnog zemljišta, na što upućuje i Grunтовnički zakon iz 1844. godine.⁵²⁾ Ne odbijajući, prema tome, u načelu potrebu da se izluče baltalici i mere iz erarnog zemljišta, Zemaljska vlada pravdala je odugovlačenje praktičnog provođenja ove mjere činjenicom da seoske općine još nisu organizovane da bi se općinske šume i pašnjaci njima prepustili na samoupravu. Nakon što se izvrši izlučivanje baltalika i mera, ona je smatrala da će biti »... moguće u grunтовnicu ubilježavati pravna narav zemljišta metruke«.⁵³⁾ Međutim, »pravna narav« zemljišta koje se svrstava u ovu kategoriju ili u kategoriju mevata (to su, zapravo, pusta mjesta daleko od naselja, obično kamenita i krševita, šikara i sl. — pr. moja), utvrđuje se, prema tumačenju Zemaljske vlade, ne na osnovu grunтовnice, već na osnovu zakona i faktičnog stanja.

Dalji tok rasprave o ovom pitanju iskristalisao je stanovište Zemaljske vlade koje je, donekle, značilo u prvi mah izlaženje u susret zahtjevima muslimanske opozicije:

1. Zemaljska vlada saglasila se da šumske parcele, koje su u svojstvu baltalika, kao i pašnjaci označeni kao mera, budu ubilježene u grunтовnicu kao erazi metrukie s naznakom sela i naselja kojim stanovnicima pripadaju.

2. Pomenuta zemljišta treba ograničiti i odijeliti u smislu Ramazanskog zakona, a postupak oko sprovođenja prepustiti Zemaljskoj vladi.

3. Cio pomenuti zadatak stoji u vezi s ustrojstvom seoskih općina, odnosno predstavlja pretpostavku da se navedene mjere sprovedu u život.

4. Izlučivanje baltalika i mera pretpostavlja takođe neposredne i temeljite stručne izvide na osnovu kojih bi se utvrdile potrebe stanovništva, zatim prosječan njegov porast, zatim prirast stoke i dr.

Formulišući ove prijedloge sa željom da bez većih natezanja budu prihvaćeni, Zemaljska vlada skrenula je pažnju na moguće reperkusije pri njihovom provođenju s obzirom na to da one mogu izazvati »štetne pokrete« u

51) Isto, Zapisnik 9-te sjednice 6. februara 1908, str. 2—3.

52) Grunтовnički zakon od 1844. godine paragrafom 27. doslovno to definira na sljedeći način: »Šume i pašnjaci koje pojedina sela ili više njih kao baltalik ili meru potražuje, valja upisati na dotično selo kao vlasnika po uspjehu provedenog postupka o izlučenju seoskih šuma i pašnjaka.

Sve šume i pašnjaci, kao i sve pustošine (mevat), u koliko se nemaju upisati na koje selo, ili propisom predidućeg paragrafa na izvjesnu osobu, treba upisati na bosansko-hercegovački erar, kao vlasnika«.

Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1886. str. 67.

53) Muslimanske konferencije 1908. Zapisnik 9-te sjednice od 6. februara 1908, str. 6—7, 23—25.

seljaštvu, jer postoje, prema njenim navodima, evidentni slučajevi negiranja prava vlasništva pojedinih zemljišnih posjednika na njihove šume i pašnjake. Seljaci su naročito postavljali zahtjev za onim šumskim parcelama, koje su, u postupku uređenja šumskog posjeda i pašnjaka, dodijeljene zemljišnim posjednicima u privatni posjed. Vladina pretpostavka za moguće pokrete seljaka dovedena je u vezi s pokušajima okupacione uprave neposredno poslije donošenja Gruntovničkog zakona 1884. godine da pristupi izlučivanju baltalika u jednom kotaru, od čega se ubrzo odustalo, jer su tu namjeru vlade seljaci shvatili kao da je »... sada došlo vrijeme da se sve to podijeli«. ⁵⁴⁾ Izneseno je čak, tvrđenje da bi seljaci sve razgrabili i pretvorili u privatni posjed da je Vlada odmah poslije donošenja Gruntovničkog zakona 1884. godine izlučila baltalike i mere iz erarnog zemljišta. Time se, takođe, željelo opravdati u očima muslimanskih predstavnika zašto do toga nije ranije došlo, a sigurno se time pokušalo uticati na njih da suviše ne insistiraju na ovom svom zahtjevu, s obzirom na moguće negativne reperkusije, kako za njih, tako i za samu okupacionu upravu. S tim u vezi je muslimanskim predstavnicima sugerisano da je u njihovom vlastitom interesu da sarađuju s okupacionom vlašću.

U skladu s traženjem da se šumsko zemljište, a takođe i pašnjaci, koji su bili na raspolaganju stanovništvu određenog sela ili naselja, treba da dodjeljuju isključivo stanovnicima, a nikako općini ili pojedincima, muslimanski predstavnici bili su protiv toga da se postupak oko izlučivanja baltalika i mera uslovljava predstojećim ustrojstvom seoskih općina. Oni su bili uopće protiv toga da se seoskim općinama prepušta uprava na dotično zemljište i kada bi se one razvile »do savršenstva«. Oni su objašnjavali da se na osnovu postojećih zakona nad tim zemljištem ostvaruje uprava pomoću seoskih starješina i stoga, prema njihovom mišljenju, nisu potrebne nikakve općine. Uslovljavanje regulisanja pitanja baltalika i mera obrazovanjem seoskih općina muslimanski predstavnici ocijenili su kao izraz nespремnosti okupacione uprave da se udovolji njihovom zahtjevu. Što se tiče vladinog upozorenja muslimanskim pregovaračima o mogućnostima pokreta seljaka, koji bi bili izazvani postupkom izlučivanja baltalika i mera, oni se nisu željeli upuštati u raspravu oko tog pitanja, napominjući samo da oni to isključuju kao mogućnost. U slučaju da to i izbije, oni su smatrali da će se to »... lahko spriječiti, dok se zna ko je njegov začetnik... a to je lahko znati...«. ⁵⁵⁾

Kao u drugim pitanjima o kojima se pregovaralo, tako i u ovome, Zemaljska vlada vodila je računa da se približi muslimanskom zahtjevu i stoga, u toku dalje rasprave, predložila da se prilikom izlučivanja baltalika i mera iz sastava erarnog zemljišta u gruntovnici načini poseban izvod kao jedan njen dodatak u »... kojem bi bili svi pašnjaci i šume kao metruke označeni i da bi bilo naročito na čelu toga lista označeno baltalik i mera stanovnika toga i toga sela...«. Zemljišta, koja bi na pomenuti način bila označena u gruntovnici kao metrukie, izostavila bi se iz općeg prometa nekretnina, tj. ona se ne bi mogla dati u zakup, zalog, niti ustupiti u tesaruf, već isključivo bi služila za korištenje stanovnicima određenog sela ili

54) Isto, str. 16.

55) Isto, Zapisnik 10-te sjednice od 11. februara 1908, str. 11.

naselja. S obzirom na to da se nametala potreba kontrole korištenja takvog zemljišta, predviđala se u tu svrhu mogućnost donošenja posebnog pravilnika.⁵⁶⁾

Rasprava o navedenim pitanjima dobila je jednu drugu dimenziju i muslimanske predstavnike bacila u novu neizvjesnost kada su obaviješteni od strane Zemaljske vlade da se o problemu baltalika i mere u toku pregovora ne može postići konačan sporazum, dok se o tome ne sasluša mišljenje i nemuslimanskog dijela bosanskohercegovačkog stanovništva. Muslimanski pregovarači priznavali su da nisu samo oni zainteresirani za pitanja koja zadiru u agrarno-izovinske odnose, ali su upozoravali da su muslimanski zemljišni posjednici, raspolažući s najvišim kompleksima zemlje, istovremeno i najveći platioci zemljišnog poreza i da ih ta činjenica stavlja u drugačiji položaj u odnosu prema svima drugima, a posebno prema onima koji svoj porez plaćaju na obrt i trgovinu, a ne na zemljište. Oni su, stoga, smatrali da gradske općine ne mogu zastupati interese zemljišnih posjednika, ali se ta pitanja ne mogu regulisati ni na nivou seoskih općina, jer u njima nisu zastupljeni »...posjednički stalež niti vakufi.« Interesantno je s tim u vezi istaći da su oni tražili da se »...stave izvan krijeposti od okupacije donešene zakonske ustanove...« i da su naglašavali da sve svoje zahtjeve zasnivaju na turskom agrarnom zakonodavstvu koji ne treba da pretrpi izmjene sve do tada »...dok naša domovina ne bude imala svoj sabor, svoje zakonodavstvo, koje će se sastojati od domaćih sinova, koji najbolje poznaju naš narod i njegove prilike, pa će moći nužne promjene bez povrede narodnog prava izvoditi.«⁵⁷⁾ Time su oni na neki način tada anticipirali jedan program, prema kome bi se uspostavio politički sistem, u kome bi sabor, kao najviši predstavnički organ u zemlji, bio zastupljen od domaćih ljudi s najvišim ovlaštenjima.

Muslimanski predstavnici insistirali su, takođe, na što bržem praktičnom sprovođenju mjera na izlučenju baltalika i mera iz erarnog posjeda, smatrajući da vlada cio taj posao namjerno komplicira i preuveličava, a on, prema njihovom mišljenju, nije ni složeniji ni teži, na primjer, od primjene propisa o paušaliranju desetine, a koji je ipak za relativno kratko vrijeme, tj. u toku nešto više od godinu dana sproveden u život. Oni su predlagali da se praktično provođenje tog zadatka prepusti komisiji vještaka sastavljenoj od predstavnika vlade, predstavnika svih staleža s jednakim pravima i, najzad, predstavnika vakufa. Komisije bi imale zadatak da izluče baltalike i mere iz erarnog zemljišta i da ponovno razmotre sve zahtjeve u pogledu privatnih i vakufskih posjeda. Na osnovu toga donijela bi se konačna rješenja koja će strogo biti zasnovana na zakonu.⁵⁸⁾

U daljoj raspravi Zemaljska vlada je odbacila stanovište muslimanskih predstavnika, prema kome okupaciona uprava nema pravo da preinačuje turske zakone dok Bosna i Hercegovina ne dobije vlastiti sabor, a time i svoje zakonodavstvo. Barun Benko se našao pobuđen da naglasi da je Austro-Ugarska naslijedila raniju otomansku »neograničenu vladu« u Bosni i Hercegovini i da je i u Bosni i Hercegovini konstituisana Zemaljska

56) Isto, Zapisnik 11-te sjednice od 13. februara 1908, str. 13.

57) Isto, Zapisnik 12-te sjednice od 13. februara 1908, str. 10, 11.

58) Isto, str. 18, 19.

vlada koja nije ograničena u svom radu ni vremenom, a ni svojim opsegom i da je ovlaštena da prema svojoj uvidavnosti preinačuje postojeće zakone ili da izrađuje nove.⁵⁹⁾ Očigledno da se civilni adlatus osjetio izazvan kada je o ovim pitanjima dao ovakve ocjene, jer će u drugoj prilici drugačije reagovati na zahtjeve muslimanske opozicije da se u Bosni i Hercegovini konstituišu predstavnički organi.⁶⁰⁾

Zemaljska vlada bila je takođe protiv toga da se prihvati muslimanski prijedlog o obrazovanju komisija u onakvom sastavu i s kompetencijama kako je to muslimanska delegacija predložila jer bi to, prema njenom mišljenju, značilo da one preuzimaju kompetencije nadležnih organa kotarskih, okružnih vlasti i, konačno, nadležnog ministra.⁶¹⁾ Pitanje pomenuatih komisija razmatraće se u toku pregovora u više navrata. Muslimanski predstavnici bili su protiv toga da se zahtjevi muslimanskih zemljišnih posjednika razmatraju u postojećim kotarskim medžlisima, jer u njima nisu bili podjednako i pravedno zastupljeni svi staleži. Oni nisu bili optimisti ni u pogledu stvarne uloge i funkcije seoskih općina, jer ni u njima, prema njihovoj ocjeni, muslimanski zemljišni posjednici nemaju nikakav uticaj. Pominjali su, s tim u vezi, Naredbu o paušaliranju desetine kada muslimanski predstavnici nisu mogli da utiču na rad komisija koje su odmjeravale visinu paušala, pa se, stoga, često dešavalo da su oni zbog toga bili oštećeni, zatim Naredbu od 20. februara 1884, na osnovu koje su šumske komisije imale zadatak da izvrše izlučivanje baltalike i mere iz erarnog zemljišta i uknjiže ih na dotične stanovnike sela, odnosno naselja ali one to nisu provele u život.⁶²⁾ Pledirajući za takav sastav komisija u kojima bi bili zastupljeni stručni ljudi i od naroda izabrani zastupnici, oni su naglašavali da je njihov zahtjev »... savremen i moderan i odgovara pravdi i humanosti jer držimo da je već jednom prestalo ono reakciono doba kad se od nas tražilo da u vladi i u vladine činovnike gledamo neprikosnovena i nepogrešiva nadprirodna bića.«⁶³⁾

Konstituisanje komisije u duhu muslimanskog prijedloga bilo je za civilnog adlatusa baruna Benka neprihvatljivo, jer, prema njegovim riječima, »... to bi značilo dvadesetgodišnji trudni, za zemlju od neizmjerne koristi rad poništiti.« Ova odlučnost proračunata je dosta oštrim riječima i prijetnjama da onaj »... ko hoće da ovdje živi, prva mu je dužnost da štuje uredbe koje su u ovoj zemlji zakonom uređene.«⁶⁴⁾ U tome će se otići

59) Isto, str. 19. Stalan refren najviše uprave u Bosni i Hercegovini bio je da ona nije protiv uspostave »pokrajinskog zastupstva« za Bosnu i Hercegovinu i da će se ono prije ili kasnije uvesti, ali se u tom pravcu ne smije pre nagljeno raditi. Drugim riječima, potrebno je prethodno pripremiti tlo za tako nešto, i to prvenstveno kroz učešće naroda u radu općinskih kotarskih i okružnih vijeća. Htjelo se, zapravo, naglasiti da narodi u Bosni i Hercegovini nisu zreli za uvođenje predstavničkog tijela. To su, uostalom, i najviši politički faktori uprave u Bosni znali otvoreno da konstatuju.

60) Isto, Zapisnik 30. sjednice od 23. aprila 1908, str. 41.

61) Isto, Zapisnik 14-te sjednice od 25. februara 1908, str. 44—45.

62) Riječ je o Naredbi o davanju tapija na zemljišta koja se računaju kao šumska i koja je dobila carevu sankciju 20. februara 1908. — Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu 1884. godina, str. 82—86.

63) Muslimanske konferencije 1908. Zapisnik 19. sjednice od 3. marta 1908. god., str. 6.

64) Isto, Zapisnik 16-te sjednice od 29. februara 1908, str. 23.

i dalje, pa će barun Benko otkriti smisao i pozadinu pregovora, koje vlada vodi s predstavnicima muslimanskog autonomnog pokreta, kada je rekao da su ih pozvali da saslušaju njihove želje i »opravdane tužbe« i da saznaju koje još poteškoće postoje kako bi se one uklonile, a da oni nisu pozvani »...kao konstituenta, koja imade stvoriti nove zakone za Bosnu i Hercegovinu«. »Po našem mišljenju, tvrdio je barun Benko, prilike u Bosni i Hercegovini jesu sasvim zakonito uređene, dakako neće ostati vazda kao danas, jer vrijeme traži poboljšanje, evoluciju, i za to smo Vam zahvalni ako nama pokažete, gdje i kako treba šta poboljšati, ali da u dvojbu stavljate sve što je dosada uprava učinila na temelju postojećeg zakona, i da nama date razumjeti da to neima nikakve vrijednosti, da se to sve mora ukloniti, da treba nove komisije stvarati, da one opet rade što smo mi radili kroz 20 godina, to odbijam najodlučnije.«⁶⁵⁾

Sigurno pod uticajem ovako odlučnog stava civilnog adlatusa i Zemaljske vlade u cjelini, muslimanski predstavnici su svoj prvobitni prijedlog nešto izmijenili određujući sada zadatak komisijama samo izlučivanje balatalika i mera iz sastava erarnog zemljišta i razmatranje pritužbi pojedinih stranaka u pogledu prisvojenog zemljišta i šumskih parcela od strane državnog erara, kategorično odbacujući prigovore da je njihova namjera da dovedu u pitanje sve ono što je na osnovu Gruntovničkog zakona do tada urađeno. Modifikujući tako svoj prvobitni prijedlog, oni su istovremeno dali na znanje da dalje od toga ne mogu ići i, ukoliko se ni to ne prihvati, oni su izjavili da će na drugi način »...tražiti puta i načina da u tom pogledu dođemo do stojih prava.«⁶⁶⁾ Šta je to trebalo u suštini da znači, ostalo je bez pravog objašnjenja, ali je imalo svakako prizvuk prijetnje na nepopustljivo držanje Zemaljske vlade.

Nacrt zakona o izdvajanju općinskih šuma i općinskih pašnjaka (balatalika i mera) iz erarnog zemljišta bio je izrađen 1910. godine, ali je 1912. godine dostavljen Bosanskom saboru na razmatranje.⁶⁷⁾ Njegovo izglasavanje u Saboru uslijedilo je, međutim, tek u junu 1914. godine. Odugovlačenje da se predloženi zakon razmotri u Saboru uslijedilo je stoga što je vladalo jedno vrijeme uvjerenje u Zemaljskoj upravi da on ne bi bio usvojen s obzirom na jako izražene suprotuosti između zemljišnih posjednika i poslanika Srba, zastupnika seljaka, ovlaštenih korisnika servitutnih prava. Drugi momenat koji otkriva razloge zašto se toliko čekalo s usvajanjem pomenutog zakona jeste i jedno shvatanje u krugu Zemaljske vlade da prije stišavanja spoljropolitičke krize, koja je uslijedila izbijanjem balkanskih ratova, ne predstoji mogućnost uspješnog rada Sabora ni skorijeg njegovog otvaranja, nakon što je uslijedio prekid njegovog rada koncem 1912. godine.⁶⁸⁾ Pa i pored ovih okolnosti, postojalo je mišljenje u krugu Zemaljske uprave da se ne bi smjelo oklijevati s onim što treba da reguliše zakon o

65) Isto, str. 25.

66) Isto. Zapisnik 19. sjednice od 3. marta 1908, str. 14, 15.

67) Kriegsarchiv Wien (KA), Kriegsministerium (KM), Präs. 81 47/2, 1911. Gesetz über die Baltalyk und Meraausscheidung (Entwurf). Upotrebljene dokumente iz Ratnog arhiva u Beču (Kriegsarchiv Wien) stavio mi je na uvid kolega dr Dževad Juzbašić na čemu mu se ovom prilikom toplo zahvaljujem.

68) KA Nachlass Potiorek (N1 Pot), A/3, Fasc. 1, Nr. 268, 17. 6. 1913. Beshleunigung der agrarischen Operation. Vortrag. Prijepis.

izdavanju općinskih šuma i pašnjaka iz sastava erarnog posjeda i da hitnost rješavanja pitanja baltalika i mera nameće potrebu da se tome zadatku pristupi i bez čekanja na konačno usvajanje pripremljenog zakona. Okolnosti koje su diktirale jednu takvu potrebu jesu u prvom redu zabrinjavajuća pojava uzurpacija erarnog zemljišta, prije svega šumskog, koje se nalazilo pod servitutom. Brojne novčane i druge kazne takvom procesu nisu mogle stati na kraj. I poslije amnestije za šumske prekršaje te vrste, koja je uslijedila 1908. godine, uzurpacije su još više učestale, pa se i iznos novčanih globa popeo na 1 milijum i 250 hiljada kruna. Novčane globe postale su omražena mjera i bez naročitog efekta. To je uticalo da se u krugu Zemaljske uprave formiralo mišljenje da će takav nepovoljan trend trajati sve dotle dok se definitivno ne provede razgraničavanje erarnog zemljišta od onog kojim se stanovnici koriste za potrebe servituta. A kako nisu postojali izgledi da se to pitanje ustavno u skorije vrijeme riješi, isticala se, stoga, potreba da se Zemaljska uprava prilagodi nastaloj situaciji i da preduzme odgovarajuće mjere kako bi paralizirala proces koji je obilježen intenzivnom uzurpacijom erarnog zemljišta. S tim u vezi se nametao kao prioritetan zadatak utvrđivanje, obezbjeđenje i rezervacija onih erarnih površina koje su namijenjene za šumsku eksploataciju. Zatim bi slijedilo utvrđivanje onog zemljišta koje bi se izdvojilo za potrebe drvarenja stanovništva i za ispašu, drugim riječima izdvajanje baltalika i mera. Izdvajanje zemljišta za individualnu podjelu bilo bi ono posljednje u toj akciji i ono bi se vršilo samo onim najpotrebnijim stanovnicima, jednom riječi beskućnicima. Za planirane poslove trebalo je pripremiti odgovarajući tehnički kadar (geometre i stručne procjenitelje zemljišta), a takođe planirati i potrebna finansijska sredstva koja će za cjelokupnu akciju biti utrošena.⁶⁹⁾

U krugu Zemaljske vlade se smatralo da određeni propisi, koji su još na snazi, otvaraju mogućnost da se i bez čekanja na usvajanje pripremljenog zakona o meri i baltaliku pristupi namjeravanim akcijama. Tako se individualna podjela određenih objekata i njihovo prenošenje na privatni posjed moglo da vrši na osnovu Naredbe o provizornom djelokrugu rada šefa Zemaljske vlade koja je dobila carevu sankciju 29. oktobra 1878. godine. U paragrafu 14 iste naredbe pravo je Vrhovne zemaljske uprave da odobrava otuđenje, zakup i opterećenja državne imovine i da vrši najviši nadzor nad upravom iste.⁷⁰⁾ Očigledno je u ovom slučaju zanemarena činjenica da je prema Zemaljskom ustavu za Bosnu i Hercegovinu pravo otuđenja i opterećenja erarnog zemljišta fiksirano paragrafom 42 kao pravo Zemaljskog sabora.⁷¹⁾ Smatralo se, dalje, da važeći Gruntovnički zakon iz 1884. godine otvara mogućnost da se pristupi akciji na izdvajanju iz erarnog zemljišta onih površina šumskog zemljišta i pašnjaka za potrebe ovlaštenih korisnika,

69) Isto.

70) Isto. - Navedeni stav paragrafa pomenute naredbe glasi: »... alle Angelegenheiten, welche die Regelung des Verhältnisses zwischen Grundherren und Pächtern das Colonisationwesen die Servituten auf Staatsländerrein und die Benützung öder Gründe betreffen«. — Provisorischer Wirkungskreis des Chefs der Landesregierung in Bosnien und die Hercegovina. In: Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina. I. Band, str. 10—14. 1878—1880.

71) Navedeni paragraf, pored ostalog, utvrđuje da je u nadležnosti Bosansko-hercegovačkog sabora »Rasvojenje i opterećivanje zemaljskog imanja«. — Zemaljski ustav (štatut) za Bosnu i Hercegovinu, str. 14.

jer paragraf 27 ovog Zakona utvrđuje da »... šume i pašnjaci, koje pojedina sela ili više njih kao baltaliki i meru potražuju valja upisati na dotično selo kao vlasnika po uspjehu provedenog postupka o izlučenju seoskih šuma i pašnjaka«.72) Ovdje je vrijedno podsjetiti na činjenicu da je svojevremeno vodstvo muslimanskog autonomnog pokreta u svojoj akciji iznudilo od Zemaljske vlade da u pregovorima s njom, pored ostalih pitanja, bude razmatrano i pitanje baltalika i mera. Međutim, sada su određene objektivne okolnosti, koje smo najopštije naznačili, i koje su nametnule potrebu okupacionoj upravi da ovo pitanje aktuelizira i svrsta u hitna za rješavanje.

Treba konstatovati da nacrt zakona o baltaliku i meri nije u svom prvobitnom tekstu pretrpio bitnije izmjene do definitivnog izglasavanja u Saboru. Zemljište koje se izdvaja iz erarnog posjeda za potrebe ovlaštenih korisnika za izmirivanje potreba drvarenja i ispaše, na osnovu ovog zakona, vlasništvo je općine u tom smislu što ga ona može prodati, opteretiti ili pokloniti samo s odobrenjem Zemaljske vlade i pošto se prethodno izmire potrebe stanovništva za drvarenjem i pašom (par. 1) Kao ovlaštene korisnike pomenutog zemljišta zakon navodi zemljoposjednike, age i kmetove (u prijedlogu koji je bio dostavljen Saboru na usvajanje bilo je određeno da su to samo zemljoposjednici i korporacije — pr. moja).73) Iz erarnog zemljišta kao općinske šume i pašnjaci izdvajaju se ona područja na kojima je stanovništvo i ranije imalo pravo ovlaštenog korišćenja (servituta), i to u opsegu da mogu zadovoljiti njihove potrebe (paragraf 4). Potrebe se utvrđuju na osnovu neposrednog uvida na terenu. Kao opravdane potrebe uvažavaju se samo one koje su u vrijeme otcjepljenja utvrđene kao nužne za trajno podmirenje ovlaštenih korisnika. U njihovoj konačnoj procjeni imaju se prvo u vidu potrebe koje stanovnici namiruju iz vlastitih pašnjaka i šuma, ali pri tome ne dolaze u obzir oni pašnjaci i šume koje je sam vlasnik podigao, iako su manje od 100 dunuma, i drugo, potrebe koje korisnik namiruje pravom servituta na zemljištu drugih lica (beglučkim šumama). U zakonskom prijedlogu predviđena je i precizirana mogućnost prava servituta na erarnom zemljištu (par. 6) ali ona je najčešće iznimne prirode. Nakon izvršenog izlučenja općinskih pašnjaka i šuma iz erarnog zemljišta u načelu, zabranjuje se dalje opsluživanje stanovništva u tim šumama i pašnjacima (par. 11).74)

72) Kao napomena 68.

73) Stenografski izvještaj XXIX sjednice Sabora Bosne i Hercegovine održane dne 3. juna 1914. u Sarajevu, str. 10. (Dalje: Stenografski izvještaj Sabora). Biblioteka Arhiva Bosne i Hercegovine. — Uporedi o tome: Prof. ing. Branislav Begović, *Razvojni put šumske privrede u BiH u periodu austro-ugarske uprave (1878—1918), sa posebnim osvrtom na eksploataciju šume i industrijsku preradu drveta* (XII — Glava, *Iskorišćavanje šuma u vezi besplatnog izdavanja drveta* str. 192—212) Rukopis u Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

74) Stenografski izvještaj Sabora, XXIX sjednica, Prijedlog zakona o izlučivanju baltalika i mera, str. 10, 11. — U zakonskom prijedlogu dozvoljava se da se ovlašteni korisnici privremeno pripomognu potrebnom količinom drveta i da se koriste pašnjacima i na erarnom zemljištu ako zemljište izdvojeno za potrebe korisnika servituta ne može da izmiri njihove potrebe. Predviđena je, takođe, mogućnost da se opštinama predaju dijelovi erarne šume ili pašnjaka za potrebe servituta, ukoliko se utvrdi da općinske šume ni pored privremene pripomoći ne mogu zadovoljiti potrebe ovlaštenih korisnika (paragraf 8).

Cjelokupna organizacija na izlučivanju baltalika i mera, prema zakonskom prijedlogu, u kompetenciji su lokalnog, odnosno mjesnog i zemaljskog povjerenstva čiji sastav je takav da obezbjeđuje prema Vladinom tumačenju i stručnost i pravilnu zastupljenost svih zainteresiranih činilaca. Zadatak lokalnih povjerenstava je da na osnovu neposrednog uvida na terenu prikupi sav potreban materijal na osnovu koga se može donijeti odluka o izlučivanju. Cio taj materijal se dostavlja zemaljskom povjerenstvu s obzirom na to da je u njegovoj kompetenciji donošenje prvostepenih odluka o izlučivanju općinskih šuma i pašnjaka, odnosno odlučivanje o uređenju korišćenja šuma i pašnjaka na erarnom zemljištu, zatim donošenja odluka o sporovima između pojedinih općina, sela i susjeda. Na sve odluke zemaljskog povjerenstva stranka ima pravo žalbe u roku od 6 mjeseci. Konačnu odluku o podnesenoj žalbi donosi Zajedničko ministarstvo financija. Pravosnažne odluke imaju značaj sudskog rješenja i službeno se zavode u zemljišnu knjigu (par. 19). Pitanje upravljanja, nadzora nad općinskim šumama i pašnjacima, kao i nad izvršavanjem korištenja u njima, treba da se reguliše posebnim zakonom. (par. 21). A do stupanja na snagu samog zakona Zemaljska vlada je ovlaštena da izdaje odredbe u pogledu prodaje, opterećivanja ili poklanjanja općinskih šuma ili pašnjaka, pošto se prethodno izmire neophodne potrebe stanovništva (par. 22).⁷⁵⁾

U obrazloženju ovog zakona Vladin predstavnik je istakao da izlučivanje baltalika i mera iz erarnog zemljišta treba da stvori zakonsku podlogu »...za daljnje daleke mjere zemaljske vlade za unapređenje naše poljoprivrede«. ⁷⁶⁾ S druge strane, predstavnik je naglasio da predloženi zakon nema konstitutivan karakter, već isključivo deklarativan, tj. da normira ono što već postoji. Smatralo se da neće biti teškoća da se provede izlučivanje s obzirom na to da seljaci dobro znaju dokle ide granica njihovih pašnjaka. I svako selo je u to upućeno. Vlada je smatrala da su gradovi predloženim zakonom dobili određene pogodnosti, jer im je ranijim mjerama okupacione uprave pravo na baltalik i meru dokinuto.

Svojim osnovnim intencijama Zakon o izdvajanju baltalika i mera iz erarnog posjeda, prema tumačenju Zemaljske vlade, nije išao za uvećavanjem erarnog posjeda. Dotadašnjem erarnom posjedu trebalo je priključiti samo ona zemljišta koja su bila potrebna za unutrašnju kolonizaciju. Braneći stanovište da se kao kriterijum za izlučivanje baltalika i mera uzimaju u obzir samo postojeće, a ne i buduće potrebe stanovništva, Zemaljska vlada je smatrala da bi bilo i nemoguće tehnički provesti jednu takvu podjelu u kojoj bi se projicirale buduće potrebe.⁷⁷⁾ Pretpostavljalo se da

75) U sastavu mjesnog povjerenstva su kotarski predstojnik ili njegov zastupnik imenovan od strane Zemaljske vlade kao upravitelj, zatim po jedan šumarski i poljoprivredni stručnjak i najzad predstavnici naroda koje bira kotarsko vijeće iz svojih redova ili iz naroda koji obavezno treba da predstavljaju tri glavne konfesije u Bosni i Hercegovini (par. 13). Zemaljsko povjerenstvo je u sastavu: civilni adlatus ili njegov zastupnik, zatim po jedan viši politički, financijski, pravni, šumski i poljoprivredni stručnjak Zemaljske vlade, i najzad jedan član Vrhovnog suda i tri predstavnika naroda koje Sabor bira između svojih redova ili iz naroda i to sa kvalifikacijama za izbor u Sabor. — Isto. Prijedlog zakona o izlučivanju baltalika i mera; str. 11—13.

76) Isto, str. 3.

77) Isto, str. 8.

će se selo u međuvremenu unaprijediti, da će ubuduće biti manje potrebe za drvetom s obzirom na to da će i gradnja biti sve češća od cigle i kamena i u domaćinstvu će se sve više koristiti ugalj.⁷⁸⁾

Ozbiljnija kritika predloženog zakona uslijedila je samo iz redova poslanika Srba, okupljenih oko lista »Otadžbina« i lista »Narod«. U njihovoj kritici se prvenstveno naglašavalo da se pitanje baltalika i mera ne rješava samom činjenicom što se to zemljište sada prepušta u vlasništvo općine, jer će seljaci i nadalje plaćati globe, kao što su i ranije plaćali, samo sada općini. Ukazivano je, pored toga, da općine stvarno još nisu organizovane i stoga ne predstavljaju pravni subjekt. Smisao predloženog zakona, prema njihovoj ocjeni bio je, da se državne šume oslobode prava servituta i da tako mogu bez teškoća biti prepuštene državnoj eksploataciji. U zakonskom prijedlogu, nepravilno se, prema ocjeni srpskih poslanika u opoziciji, postojeće potrebe stanovnika uzimaju kao osnov za odmjeravanje veličine šumskog zemljišta i pašnjaka koje treba izdvojiti kao meru i baltalik. Zanimarila se činjenica da će se stanovništvo brojčano povećavati, a samim tim i njihove potrebe porasti. Stoga su oni tražili da se iz erarnog zemljišta izdvoje tolike površine zemljišta kojim će se moći izmiriti ne samo potrebe za drvarenjem i ispašom već i za potrebe unutrašnje kolonizacije. U suštini se njihova kritika svodila na to da treba više zasjeći u erarni zemljišni posjed i time zadovoljiti i buduće potrebe stanovnika, kako za uređenje baltalika i mere, tako isto i za izmirenje individualnih potreba za zemljištem.⁷⁹⁾

Poslanici iz kruga Vladine većine u Saboru uglavnom su pozitivno ocijenili predloženi zakon kojim se reguliše pitanje baltalika i mere. Muslimanski poslanici su posebno naglasili da zakon ispravlja veliku nepravdu prema stanovnicima gradova, kojima je sada omogućeno da takođe zadovolje svoje zajedničke potrebe za drvarenjem i ispašom. Isticalo se da u gradovima, koji s obzirom na strukturu privrede predstavljaju u suštini proširena seoska naselja, živi velik broj, naročito muslimanske sirotinje, koja se većim dijelom takođe bavi stočarstvom i poljoprivredom. Izlazeći tako u susret potrebama tog dijela gradskog stanovništva, zadovoljavali su se, prema mišljenju muslimanskih poslanika, i određeni interesi srednjih slojeva gradskog stanovništva. Zanimljivo je da su muslimanski poslanici određenu osnovu za tumačenje predloženog zakona pronašli u tome kao da on otvara mogućnost ukidanja prava servituta u beglučkim šumama. Oni su objašnjavali da je prirodno da ukidanju prava servituta na erarnom posjedu treba da slijedi ista takva mjera i za privatni posjed. Oni su se, zapravo, pozivali na onaj paragraf (14) predloženog zakona u kome se govori o nagodbama koje će pojedini interesenti i interesni skupovi sklapati između sebe u slučaju sporova koji među njima nastanu u korištenju prava drvarenja i pašne.⁸⁰⁾ Ovo je dalo povoda poslanicima opozicije, koji u predloženom zakonu nisu našli osnovu za rješenje problema servituta u

78) KA, KM, Präs., 81 47/2, 1911. Motivbericht zum Gesetzenwurfe über die Ausschiedung von Gemeinde-Wäldern und Weiden.

79) Stenografski izvještaj Sabora, XXX sjednice, održane 20. juna 1914, str. 4—11; 19—32.

80) Isto, str. 3—4; 11—9.

interesu begova, da pretpostave mogućnost u tom pitanju sporazuma između Vlade i muslimanskih zemljišnih posjednika.⁸¹⁾

Sam tekst zakona, koji je izglasan u Saboru, ne tretira izričito pitanje servituta u beglučkim šumama niti pruža neku osnovu za pretpostavku da će se u tom pitanju zaštititi interesi zemljišnih posjednika. Činjenica je da je u međuvremenu od upućivanja predloženog zakona Saboru do rasprave o njemu i konačnog izglasavanja stvarno bilo pokušaja od strane muslimanskih poslanika da se u predloženom zakonskom tekstu izvrše određene izmjene, i to u smislu ozbiljnijeg rasterećenja beglučkih šuma od prava servituta.⁸²⁾ Muslimanski poslanici iskoristili su trenutak za takvu svoju inicijativu u vrijeme kada austrougarski politički faktori poduzimaju određenu akciju na stvaranju Vladine većine pred predstojeće zasjedanje Sabora, predviđeno potkraj 1913. godine. Oni u tim kombinacijama računaju na poslanike muslimanskog i hrvatskog poslaničkog kluba, kao i na Dimovićevu grupu. U tim nastojanjima Vlada je ispoljila spremnost da učini koncesiju Dimovićevoj grupi u smanjenju procentne stope za fakultativan otkup kmetova.⁸³⁾ Nije nam namjera da ovdje detaljnije to pitanje analiziramo, ali ističemo da su muslimanski poslanici to ocijenili kao pogodan momenat da predlože izmjenu u Zakonu o meri i baltaliku sa ciljem da se jasno i određeno zaštite interesi muslimanskih zemljišnih posjednika u pogledu prava servituta u beglučkim šumama. To je trebalo postići preformulacijom paragrafa 5 pomenutog Zakona, i to onog njegovog stava koji utvrđuje da u konačnoj procjeni potreba stanovništva za korištenje općinskih šuma i pašnjaka treba uzeti u obzir na prvom mjestu potrebe koje oni namiruju iz vlastitih šuma i pašnjaka, zatim na drugom mjestu iz beglučkih šuma i, najzad, na trećem mjestu sa erarnog zemljišta. Ovaj stav bi se, prema prijedlogu muslimanskih poslanika, izmijenio na taj način što bi se na drugo mjesto stavile potrebe koje stanovnici izmiruju iz erarnih šuma, a tek na trećem mjestu potrebe koje oni zadovoljavaju u beglučkim šumama. Da bi ovo učinili prihvatljivijim, muslimanski poslanici su predložili da izmirivanje potreba stanovništva na osnovu prava servituta u erarnim šumama dolazi u obzir samo »... ukoliko ove šume nisu namijenjene za državnu eksploataciju.«⁸⁴⁾ Ove izmjene u predloženom pomenutom zakonu Zemaljska vlada nije prihvatila. Zajednički ministar finansija Bilinski načelno je bio protiv toga da se čine koncesije u političkim pitanjima na račun agrara.⁸⁵⁾ U krugu Zemaljske vlade ocijenjeno je da bi prihvatanje prijedloga muslimanskih poslanika za izmjenu Zakona o meri i baltaliku, na način kako su oni predložili, značilo s jedne strane »... milijunski dar zemljišnim posjednicima na račun države«, a s druge strane njegovo prihvatanje odštetilo bi interese seljaka koji bi sada bili prisiljeni da izmiruju svoje potrebe za drvetom na osnovu servitutskih prava u udaljenim i često nepristupačnim erarnim šumama, umjesto sa beglučkih, koja se nalaze u neposrednoj blizini kmetskih selišta. Vlada je imala u vidu da je i u redo-

81) Isto, str. 25 (iz govora dr Živka Ježića); str. 31 (iz govora Šćepana Grđića).

82) KA NL Pot A/3, Facs. 2, Nr 544, Vortrag, 10. 11. 1913.

83) Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina, 1913, Wien 1914, str. XXX.

84) Kao napomena 82.

85) Kao napomena 83.

vima srpskih poslanika u opoziciji prijedlog muslimanskih poslanika za izmjenu zakona o meri i baltaliku ocijenjen u saborskom odboru kao neprihvatljiv.⁸⁶⁾ Tako je predloženi zakon izglasan s nebitnim izmjenama u Bosanskom saboru.

Ranije smo već istakli da je vođstvo muslimanskog pokreta u toku svoje političke akcije, a posebno u toku pregovora sa Zemaljskom vladom u prvoj polovini 1908. godine, zaoštravalo pitanje izdvajanja mere i baltalika iz sastava erarnog zemljišta i s tim u vezi postavljalo zahtjev za donošenje zakona o tom pitanju, jer se očekivalo da će ta mjera rasteretiti beglučke šume prava servituta i da će utrti uopće put oslobođenju ovih posjeda prava servituta. Naravno, oni su toj svojoj akciji nastojali da daju općedruštveni karakter i da se predstave kao zastupnici širih interesa, seoskog i gradskog dijela stanovništva, koja su, ograničavanjem prava servituta, bila materijalno pogođena. Nisu, međutim, jedanput muslimanski predstavnici upravo u toku pregovora sa Zemaljskom vladom naglašavali da oni aktueliziraju agrarno pitanje prvenstveno stoga što se ono svakim danom sve više zaoštava na njihovu štetu. Posebno ih je pogađala činjenica da ne mogu, kako su oni doslovno govorili, da upravljaju svojim posjedom kao njihovi vlasnici, da su u tom pogledu sve više ograničavani i da se to odražava na ukupan prihod koji oni ostvaruju sa svojih imanja. Zemljišni posjednici bili su takođe nezadovoljni što su ograničeni u pravu korištenja šumom na kmetskom čifluku, jer za svaku su sječu dužni da traže dozvolu kmeta, iako su, prema njihovim navodima, svaku šumsku parcelu na čiflučkom zemljištu, plaćajući godinama porez, pretplatili daleko više nego što su one stvarno vrijedjele. S druge strane, kmet je potpuno slobodan u raspolaganju istom šumom.⁸⁷⁾ Oni su, stoga, tražili da kmetovi mogu samo s dozvolom zemljišnog vlasnika »... iz čiflučke šume potrebita drva za zgrade, ratarsko oruđe, ogrjev itd. uzimati« i da se kmetu zabrani sječa u čiflučkoj šumi u svrhu trgovine drvetom. S druge strane, zemljišnom vlasniku treba omogućiti da prodaje drvo iz čiflučke šume, pošto kmet prethodno izmiri svoje potrebe za drvetom. Zemljišni vlasnik nije za to dužan da plaća kmetu odštetu ili naknadu.⁸⁸⁾

Zemaljska vlada u pregovorima s vođstvom muslimanske opozicije samo je djelomično izašla ovom zahtjevu u susret, dajući saglasnost da vlasnik šume može slobodno da prodaje drvo iz nje nakon što kmet izmiri svoje potrebe, ali je kmetu i dalje ostalo pravo da može, bez dozvole zemljišnog vlasnika, sjeći drvo u čiflučkoj šumi isključivo za vlastite potrebe. Ne prihvatajući u potpunosti zahtjeve muslimanskih poslanika u ovom pitanju, Zemaljska vlada je zastupala mišljenje da ona postupa u duhu Saferske naredbe i da je pravilno kmetu, koji vodi gospodarstvo na čifluku, ostaviti na raspolaganje i one zemljišne čestice koje su obuhvaćene šumom. Istovremeno, prema njenoj ocjeni, kmet je upravo osoba čijoj brizi za čiflučku šumu, za njeno podgajivanje i čuvanje treba zahvaliti da je pošteđena devastiranja širih razmjera.⁸⁹⁾

86) Kao napomena 82.

87) Muslimanske konferencije 1908. Zapisnik 20. sjednice od 12. marta 1908, str. 24—25.

88) Isto. Zapisnik 24. sjednice od 31. marta 1908, str. 10.

89) Isto. Zapisnik 21. sjednice od 17. marta 1908, str. 3—5.

U zaključku treba konstatovati da se od početka muslimanskog autonomnog pokreta pojavljuje zahtjev da se, s jedne strane, što više beglučki posjed rastereti prava servituta i da istovremeno zemljišnom vlasniku bude obezbijedeno veće pravo korištenja šume na čiflučkom posjedu. Nema sumnje da je prvi zahtjev zemljišnih posjednika proizlazio znatnim dijelom iz činjenice da se beglučki posjed iz godine u godinu sve više opterećivao pravom servituta i da su, stoga, zemljišni posjednici utoliko bili nestrpljiviji da svoj posjed oslobode tog tereta. Ali je to još više uzrok nastojanja da se poveća slobodni beglučki posjed. Činjenica je, međutim, da vođstvo muslimanskog autonomnog pokreta u pregovorima sa Zemaljskom vladom 1908. godine nije formulisalo izričito svoj zahtjev da se beglučki posjed potpuno oslobodi prava servituta. Oni su više insistirali na tome da se provede izdvajanje općinskih šuma i pašnjaka iz erarnog zemljišta, računajući da će nakon toga beglučki posjed biti više pošteđen korištenja tog prava od ovlaštenih korisnika. Kada je zakon o meri i baltaliku pripremljen onda je uslijedio pokušaj od strane muslimanskih poslanika da se i nešto određenije u njemu precizira zaštita beglučkog posjeda od prava servituta. Vidjeli smo da ta njihova inicijativa nije uspjela. Muslimansko vođstvo ni na osnovu otomanskih propisa nije moglo da brani svoj zahtjev niti da pruži uvjerljive argumente prema tumačenju Zemaljske vlade da čiflučka šuma pripada jednom čifluku, kojom se koristi kmet za svoje potrebe, dok beglučke šume, koje su nastale od zemljišta, kojima se koristilo više kmetskih selišta za potrebe drvarenja i ispaše, ne pripadaju jednom označenom čifluku »...nego se upisuje u gruntovnicu na agu bez oznake 'kmetovsko selište'«. Međutim, takvo zemljište, koje je zavedeno u gruntovnicu kao privatni posjed, prema tumačenju Zemaljske vlade, nije izgubilo svoje prvobitno svojstvo da i dalje bude korišteno za zajedničke potrebe stanovnika određenog sela ili naselja.⁹⁰⁾

Upoređujući na kraju ono što su 1908. muslimanski predstavnici u pogledu mera i baltalika smatrali kao sporazumno rješenje u pregovorima sa Zemaljskom vladom, s onim kako se isto pitanje regulisalo Zakonom o meri i baltaliku, nameće se zaključak da je Vlada samo načelno prihvatila da zakonski riješi pitanje izdvajanja mere i baltalika iz erarnog posjeda, ali da su određena konkretna pitanja regulisana na način kako je ona cijenila da je najbolje, ne obazirući se na utanačeni dogovor s predstavnicima vođstva muslimanskog autonomnog pokreta. Doduše, treba istaći da se vlada nije obavezala da provede u život ono o čemu se dogovorila s muslimanskom opozicijom, što je i civilni adlatus Benko jednom prilikom stavio njima jasno na znanje. Zanimljivo je, međutim, napomenuti da u isticanju motiva za donošenje Zakona o meri i baltaliku Vlada prvenstveno naglašava ekonomske momente i potrebu da se novim zakonom spriječi dalja uzurpacija erarnog zemljišta. Ona je, čak, smatrala da je uzurpiranje tog zemljišta uzelo takav zamah da se donošenje pomenutog zakona nameće kao hitna potreba. Drugo, Zakonom se predviđa izdvajanje opštinskih šuma i pašnjaka iz sastava erarnog zemljišta i njihovo ustupanje u vlasništvo općine, a ne, kako su muslimanski predstavnici tražili, da se ono prepusti u vlasništvo stanovnika kojima se dotično zemljište ustupa na zajedničko korištenje.

90) Isto. Zapisnik 22. sjednice od 19. marta 1908, str. 4—5.

Zakon dalje, takođe, nije predvidio da se izdvojeno zemljište u svojstvu mere i balatalika u gruntovnici označi kao metrukije i da se izostavi iz općeg prometa nekretnina, tj. da se ne smije otuđiti, dati u zakup ili zalog. A tako su se muslimanski predstavnici i Zemaljska vlada dogovorili da se to pitanje riješi. Naprotiv, Zakon je dozvolio općini da to zemljište može otuđiti, pokloniti i sl., s prethodnom dozvolom Zemaljske vlade i pod uslovom da su izmirene potrebe stanovništva za drvetom i pašom. Vlada je, doduše, u jednom paragrafu Zakona o meri i baltaliku predvidjela donošenje posebnog zakona o upravljanju općinskim šumama i pašnjacima, ali je pomenutim odredbama određena pitanja raspolaganja tim zemljištem, već unaprijed jasno utvrdila.

Izglasavanje u Bosanskom saboru 1914. godine Zakona o meri i baltaliku, koji, usljed događaja koji su ubrzo nastupili, nije doživio carevu sankciju, uslijedilo je u izmjenjenim političkim prilikama, u poređenju s onim iz predsaborskog perioda u istoriji Bosne i Hercegovine. Tada je muslimanski autonomni pokret već predstavljao prošlost. U međuvremenu je sankcionisan i obnarodovan Zakon o fakultativnom otkupu kmetova, čime je učinjen bitan ustupak muslimanskim zemljišnim posjednicima. Muslimanski politički faktori su svoj do tada opozicioni odnos prema okupacionoj vlasti zamijenili lojalnim odnosom prema režimu okupacije i pozicijom Vladine većine u Bosanskom saboru. Sve te okolnosti nisu se mogle zanemariti prilikom konačnog razmatranja i izglasavanja Zakona o meri i baltaliku.

ZUSAMMENFASSUNG

EINIGE FRAGEN ÜBER DIE AGRARVERHÄLTNISSE IN DER POLITIK DER MOSLIMISCHEN AUTONOMIEBEWEGUNG

In diesem Beitrag stellt der Autor fest dass die moslimischen Grundbesitzer mit der Art der Anwendung ottomanischer Agrarvorschriften seitens der österreichisch-ungarischen Okkupationsverwaltung unzufrieden waren. Ihre oppositionelle Haltung gegenüber dieser Verwaltung ging vor allem aus der Tatsache hervor, dass diese Verwaltung ihre Rechte in dieser Beziehung beschränkte und einengte, und mit ihren Massnahmen eher den Kmeten an die Hand ging. Dieses Moment wurde für die Teilnahme der moslimischen Grundbesitzer in der Autonomiebewegung, die sich zu Ende des Jahrhunderts organisierte, ausschlaggebend. Die moslimischen Grundbesitzer verlangten, nämlich, vor allem die Respektierung der ottomanischen Agrargesetzgebung, die auch weiterhin als massgebend zu gelten hatte, womit also alle Verordnungen und Vorschriften der Okkupationsverwaltung mit welchen die Agrarbesitzungsverhältnisse geregelt wurden, ausser Kraft gesetzt werden sollten. Schliesslich sollten die Kmeten gezwungen werden, ihre Verpflichtungen aufgrund der bestehenden Verordnungen und Gebräuche zu erfüllen. Sie beharrten besonders auf der Beachtung der Saffer'schen Verordnung, die das Verhältnis des Kmeten zum Grundbesitzer in Einzelheiten bereits geregelt hätte.

In der endgültigen Phase der moslimischen Autonomiebewegung spielten die Grundbesitzer eine entscheidende Rolle. Sie bereiteten in Einzelheiten das Programm ihrer Forderungen im Bezug auf die Agrarbesitzerverhältnisse vor, und verlangten bei der Okkupationsverwaltung, mit welcher sie mehrmals verhandelten, ihre Annahme.

Im Artikel werden zwei wichtige Forderungen eingehend besprochen, die sich auf die Problematik der Agrarverhältnisse beziehen. Mit der ersten wurde die Umwandlung in Mulk (Privatbesitz) jener Grundstücke auf dem Erasi mirije (Staatseigentum) verlangt, die Okkupationsbehörden ihrer Ansicht nach unberechtigt als Aerar in die Grundbücher eingetragten hatten. Dieselbe Eigenschaft haben sie auch für die Ländereien, die von den Kmeten besetzt wurden, d. h. Hausstelle, Hofstelle und Gärten, gefordert. Dahinter versteckte sich der Wunsch für eine Erweiterung des Grossgrundbesitzes, zum Nachteil der Kmeten.

Mit der zweiten Forderung verlangten die moslimischen Grossgrundbesitzer die Aussonderung der Gemeindewälder und Hutweiden aus dem Aerar. Das begründeten sie mit einer ottomanischen Verordnung die — ihrer Ansicht nach — von der Okkupationsverwaltung nicht beachtet wurde.

Es werden weiterhin die ottomanischen Vorschriften, die die Regelung der Agrarverhältnisse zum Thema hatten, in Einzelheiten besprochen.

Die Landesregierung hatte eine bestimmte Zeit die Annahme der Forderungen moslimischer Opposition abgelehnt, mit der Begründung dass ihre Massnahmen zweifellos im Geiste der ottomanischen Agrarvorschriften durchgeführt wurden. Einen jeden Antrag, welcher mit gültigen Dokumenten begründet würde, hätten sie als Privatbesitz in die Grundbücher eintragen lassen. Im Bezug auf Privatbesitz der Kmeten, hatte die Landesregierung einige Zeit hartnäckig die Meinung vertreten dass diese nicht als Mulk qualifiziert werden kann. Die moslimischen Grundbesitzer versuchten aber auch in solchen Fällen ihre Forderungen mit ottomanischen Verordnungen zu begründen. Während der darauffolgenden Verhandlungen über diese Frage, hatte die Landesregierung die moslimische Version der ottomanischen Verordnungen, dass auch das Gelände der Kmeten als Mulk zu gelten hat, jedoch anerkannt. Das war ein wichtiges Zugeständnis der Okkupationsverwaltung gegenüber der moslimischen Opposition.

Im Bezug auf die zweite Forderung wurde ein Kompromiss erreicht, wonach die Landesregierung ihre Einwilligung erklärte, die Balatalik's und die Mera's in absehbarer Zeit aus dem Aerar auszusondern, und in die Grundbücher als Erasi-i-metrukije, mit der Bezeichnung des Dorfes und der Ansiedlung zu welchen sie gehörten, einzutragen. In dem Gesetzentwurf darüber, welcher im Bosnischen Landtag 1914 erörtert und abgestimmt, aber vom Kaiser wegen dem Ausbruch des Ersten Weltkrieges nicht sanktioniert wurde, sollten die Gemeindewälder (Baltalyks) und — Hutweiden (Mera), aus dem Aerar ausgesondert, und unter bestimmten Bedingungen den Gemeinden zur Verfügung gestellt werden, was jedoch nicht im Einklang mit der Forderung der moslimischen Opposition stand, und wonach dieselben den Dorf- und Ortschaftsbewohnern wöllig zur Verfügung gestellt werden sollten.

Im Abschluss hebt der Autor hervor dass bestimmte Zugeständnisse die die Okkupationsverwaltung der moslimischen Opposition in der Zeit der direkten Vorbereitungen für die Durchführung der Annexion Bosniens und der Herzegovina einräumte, die weiteren Aktionen der moslimischen Opposition neutralisierte und gefahrlos machte. Das ist der Verwaltung gelungen, nachdem sie seit 1909 die moslimische Volksorganisation, die als politische Vereinigung aus der Autonomiebewegung herausgewachsen war, aus der oppositionellen Haltung für ein loyales Verhältnis gewonnen hat. Dazu hat besonders das Gesetz über die fakultative Kmetenablösung, das im Landtag 1911 aufgenommen wurde, beigetragen.